

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

**POSTAVENÍ PODKARPATSKÉ RUSI
V ČESKOSLOVENSKU, JEHO PRÁVNÍ
ÚPRAVA 1918-1939**

Diplomová práce

Plzeň, 2021

Lukáš Rauch

Západočeská univerzita v Plzni

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

Studijní program Právo a právní věda

Studijní obor Právo

**POSTAVENÍ PODKARPATSKÉ RUSI
V ČESKOSLOVENSKU, JEHO PRÁVNÍ
ÚPRAVA 1918-1939**

Diplomová práce

Zpracoval: Lukáš Rauch

Vedoucí diplomové práce: JUDr. et Mgr. Vendulka
Valentová, Ph.D.

Plzeň, 2021

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Lukáš RAUCH**
Osobní číslo: **R16M0224P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Postavení Podkarpatské Rusi v Československu, jeho právní úprava 1918 – 1939**
Zadávající katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

- 1) Historicko právní exkurz na území Podkarpatské Rusi před rokem 1918
- 2) Proces připojení Podkarpatské Rusi k první Československé republice
- 3) Ústavněprávní zakotvení Podkarpatské Rusi dle československé ústavy z roku 1920
- 4) Podkarpatská Rus v období první ČSR (1918-1938), její politický a správní systém
- 5) Podkarpatská Rus a její postavení od období druhé republiky až do roku 1945

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

- POP Ivan. Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Vyd. 1 Praha: Libri, 2005, 534 s. ISBN 80-7277-237-6.
POP Ivan. Podkarpatská Rus. 1. vyd. Praha: Libri, 2005, 190 s. ISBN 80-7277-261-9.
ŠVORC Peter. Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918-1946. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2007, 318 s. ISBN 978-80-7106-754-2.
HOŘEC Jaromír. Podkarpatská Rus –země neznámá. 1. vyd. Jinočany: H H, 1994, 121 s. ISBN 80-85787-51-2.
PEJŠA Robert. Podkarpatská Rus v Československu 1919-1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, 203 s. ISBN 978-80-246-3205-6.
BENEŠ, Edvard. Podkarpatsko a jeho vztah k Československu. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996, 46 s. ISBN 80-85281-37-6.
GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, 315 s. ISBN 80-7185-626-6.
PETRÁŠ, René. Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, 437 s. ISBN 978-80-246-1639-1.
TÓTH, Andrej, Lukáš NOVOTNÝ a Michal STEHLÍK. Národnostní menšiny v Československu 1918-1938: od státu národního ke státu národnostnímu?. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, 722 s. ISBN 978-80-7308-413-4.
Jan Rychlík, Magdaléna Rychlíková, Podkarpatská Rus v dějinách Československa, Praha, Vyšehrad, 2016
KROFTA, K. Podkarpatská Rus a Československo. II. vydání. Praha: Česká expedice, 1995.
RAUŠER, A. Připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. In: ZATLOUKAL, J. (ed.) Podkarpatská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi. Bratislava: Podkarpatoruské nakladatelství Josef Stejskal „Náš východ“, 1936, s. 71. Obdobně také KADLEC, K. Podkarpatská Rus. Praha: Státovědecká společnost, 1920, s. 26.

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **12. února 2020**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2021**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 1. února 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem „*Postavení Podkarpatské Rusi v Československu, jeho právní úprava 1918-1939*“ zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil veškeré zdroje a prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Plzeň, březen 2021

Lukáš Rauch

Poděkování

Chtěl bych na tomto úvodním místě své práce velice poděkovat paní JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové, PhD., vedoucí mé práce, která mi byla oporou po celé období psaní a velice mi pomohla s řadou faktických i teoretických otázek, kterých se v průběhu psaní přirozeně vyskytlo mnoho. Velice Vám děkuji.

Obsah

Úvod.....	8
Historicko právní exkurz na území Podkarpatské Rusi před rokem 1918	9
Úvod do problematiky Podkarpatské Rusi.....	9
Nejstarší historie	14
Rusínské národní obrození	19
Rusínské národnostně-obrozenecké snahy od roku 1848.....	19
Rakousko-Uhersko	22
Proces připojení Podkarpatské Rusi k první Československé republice	28
Americká emigrace	28
Károlyiho vláda	31
Na rusínské půdě	32
Ústavněprávní zakotvení Podkarpatské Rusi dle československé ústavy z roku 1920	37
Komplikovaný vývoj mezi lety 1919-1920	37
Ústavní listina republiky Československé	43
Ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi.....	45
Podkarpatská Rus v období první ČSR (1918-1938), její politický a správní systém.....	49
Obecné informace	49
Ochrana menšin a Společnost národů	51
Jazykové právo	54
Hranice	56
Správní vývoj	57
Politický vývoj	58
Hospodářský vývoj	62
Pozemková reforma.....	63
Školství	63
Podkarpatská Rus a její postavení od období druhé republiky až do roku 1945.....	65
Otázka autonomie a vývoj mezi lety 1935-1938.....	65
Období druhé republiky (září 1938 – březen 1939).....	67
Období maďarské	70
Československá exilová vláda a její vztah k Podkarpatské Rusi.....	71
Období sovětské	72
Seznam použité literatury	77
Summary	79

Úvod

Diplomová práce vychází zejména ze studia četných literárních pramenů (viz závěrečný seznam použité literatury). Vzhledem k probíhající pandemické situaci bohužel nepřipadalo v úvahu studium archivních aj. materiálů, které by pro práci takového rozsahu v historickém tématu byly jednoznačně významným přínosem a přinesly by jistě řadu dalších zajímavých informací a faktů. Tento fakt ve spojení se zavřenými archivy a knihovnami tak zpracování historicko právního tématu ztížil a ovlivnil negativním způsobem.

Tato diplomová práce je rozčleněna do pěti navazujících kapitol, jejichž obsah se v mnohém částečně překrývá. Úvodní kapitola *Historicko právní exkurz na území Podkarpatské Rusi před rokem 1918* obsahuje kromě vývoje oblasti před rokem 1918 také úvodní vhled do celé problematiky, který se týká srovnání vývoje osídlení oblasti z pohledu národnostního a náboženského v posledních bezmála sta letech.

Další kapitola, *Připojení Podkarpatské Rusi k Československu*, hovoří o vývoji oblasti zejména od první světové války a s jistým přesahem až do roku 1920.

Třetí část, *Ústavněprávní zakotvení Podkarpatské Rusi v Československu*, se týká zejména československé ústavy, přijaté v únoru 1920, a úvahách o zakotvení autonomie Podkarpatské Rusi na úrovni ústavního zákona.

V předposlední kapitole se nachází informace o několika klíčových aspektech vývoje Podkarpatské Rusi mezi lety 1918-1939. Zejména jde o vývoj na mezinárodněprávním poli, správní reformu, politický vývoj, hospodářství nebo komplikované záležitosti jazyka a školství.

A konečně v poslední kapitole se pak objevují stručné informace o politickém a státoprávním uspořádání od podepsání mnichovské dohody (tedy o období druhé republiky, vyhlášení nezávislosti, maďarské okupaci a sovětské nadvládě).

Historicko právní exkurz na území Podkarpatské Rusi před rokem 1918

Úvod do problematiky Podkarpatské Rusi

Pojem *Podkarpatská Rus* byl pro oblast poprvé zaveden až v souvislosti s přijetím tzv. *Generálního statutu pro organizaci administrativy kraje* v listopadu 1919¹. Předtím se o té samé oblasti hovořilo pod různými jinými označeními, nejčastěji však jako o tzv. Uherské Rusi. Z dnešního pohledu se jedná o správní území *Zakarpatská oblast*, které je součástí Ukrajiny. Ze správního pohledu můžeme obecně hovořit o území čtyř bývalých uherských žup (komitátů), které nesly označení Ung, Marmaroš, Ugoča a Bereg. Jejich hranice, názvy a vývoj se v průběhu staletí pochopitelně výrazně měnily, jejich jádra ale obecně vždy spadala pod Uherskou Rus.

Území Podkarpatské Rusi, které bylo v roce 1919 připojeno k Československu, zaujímalo rozlohu 12 617² km². Z tohoto pohledu se jedná vlastně o takřka tentýž územní celek, jímž je dnešní *Zakarpatská oblast* (12 777³ km²), která je jednou ze 27 správních oblastí Ukrajiny. V oblasti se historicky, snad pro svou extenzivní polohu na okraji státních celků, mísila celá řada národností i náboženského vyznání. Tento jev významně prostupuje dějinami oblasti od jejich samého počátku až do dnešních dnů a výrazně se projevil také v otázce připojení Podkarpatské Rusi k Československu po první světové válce.

Z národnostního pohledu, jak vyplývá z navazujícího výzkumu, byla oblast vždy nejvíce obývána Rusíny. V průběhu zejména 19. století se vedly spory o to, jestli jsou Rusíni zvláštním svébytným národem nebo zda patří do nějaké jiné národnostní skupiny. Názorově se v tomto ohledu vymezily dvě hlavní skupiny. Proud ukrajinofilský hájil příbuzenský poměr k ukrajinskému národu, zatímco proud rusofilský hovořil o příslušnosti k národu ruskému. V období národního obrození se pak ale objevil i střední směr, podle něhož obyvatelé nebyli součástí ani ruského ani ukrajinského národa, ale zcela odlišného a jedinečného národa Rusínů.

¹ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 19.

² Tamtéž, strana 10.

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Zakarpattia_Oblast

Ottův slovník naučný, významná česká encyklopedická práce vydávaná v letech 1888-1909, v souvislosti s heslem *Rusíni* odkazuje na heslo *Malorusové*, které je mimochodem značně obsáhlé. *Malorusové*, větev velikého národa ruského, nazývající se v Rakousko-Uhersku *Rusíny*, *Rusnaky*, adj. *Ruskij*, *rusnackij*, v Rusku obyčejně *křesťané (sedláci) nebo pravoslavní*. Ale takového souborného názvu užívají venkované dosti zřídka. Nejčastěji a nejraději jmenují se místními názvy, užívanými v blízkém nebo dalekém okolí. Těchto místních názvů a *Malorusů* jest veliký počet; pro příklad podáme jich několik: *Hunjanici*, *Bljachové*, *Verchovinci*, *Dolišnjakové*, *Lemkové*, *Sotakové*, *Bojkové*, *Huculové*, *Pokuťané*, *Podolané*, *Čornomorci*, *Kubánci* atd. Inteligentní *Malorusové* nazývají se v řeči i v literatuře v Rakousko-Uhersku *Rusíni*, *ruský*, v Rusku *Ukrajinec*, *ukrajinský*.⁴

Průběh 20. století pak přinesl přece jen určitý posun v této problematice, ačkoliv o jasné odpovědi se stále příliš hovořit nedá. V proběhlém sčítání lidu z roku 1921 (již tedy v rámci Československa) byl z národnostního pohledu nejvíce zastoupen *rusínský* národ. Snad pro zjednodušení však byl tento definován souhrnně a obsahoval v sobě národnosti *ruskou*, *ukrajinskou* i *karpatoruskou*. O 80 let později proběhlo prozatím poslední sčítání lidu (tentokrát již na území Ukrajiny). V roce 2001 jsou od sebe jasně odděleny národnosti *ukrajinská* i *rusínská* (od té rusínské pak dokonce i etnika *Huculů* a *Lemků*, na něž se historicky hledělo jako na specifické skupiny Rusínů).

Jaký je tedy vztah mezi ukrajinskou a rusínskou národností? Nebo jinými slovy – lze Rusíny považovat za samostatný národ? *Nepochybně ano, a to bez ohledu na to, že hovoří jazykem blízkým ukrajinštině. Jazyk národnost sám o sobě neurčuje, známe mnoho národů, které hovoří a především píší stejným jazykem, a přesto mají rozdílnou národní identitu (např. Srbové a Chorvati). Národnost ve skutečnosti není určena nějakými objektivními znaky, ale národnostním vědomím samotných lidí a jejich ztotožněním se s nějakým národním programem. Jestliže se část obyvatelstva Zakarpatské oblasti, východního Slovenska, severovýchodního Polska, severovýchodního Rumunska a srbské Vojvodiny, nehledě na obrovskou diasporu v USA a Kanadě považuje za součást národa Rusínů, pak tímto národem skutečně je, a to bez ohledu na to, jestli to Kyjev uznává či nikoliv. Rusíni mají proto*

⁴ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl 16: Lih-Media. V Praze: J. Otto, 1909.

*právo hlásit se ke své národnosti a pěstovat svou kulturu, tak jako jakýkoliv jiný národ.*⁵

Již tento komplikovaný popis naznačuje problematiku národnostního sebeurčení v oblasti. Složitý vnitřní vztah Rusínů navíc komplikoval fakt, že i celkové složení obyvatelstva bylo vždy značně roztržité a nejednotné. Pro demonstraci tohoto nehomogenního složení jsem se rozhodl porovnat dva klíčové atributy (národnost a náboženské vyznání) z pohledu historického vývoje na základě oficiálních statistik vycházejících ze sčítání lidu provedených ve třech zcela různých státních celcích. Následující tabulky tak vycházejí ze sčítání lidu uskutečněných na území Uherské Rusi v letech 1910 (jako součást Rakouska-Uherska), 1921, 1930 (obojí jako součást Československa) a 2001 (jako součást Ukrajiny).

Celkové srovnání sčítaných oblastí

X	1910	1921	1930	2001
Státní celek	Rakousko-Uhersko	Československo	Československo	Ukrajina
Rozloha	17 945 ⁶	12 617	12 617	12 777
Obyvatelstvo	848 155 ⁷	599 808 ⁸	709 129 ⁹	1 254 600 ¹⁰

⁵ RYCHLÍK, Jan. Ukrajinci nebo Rusíni? In: *www.aktualne.cz*. 2019, 15.12.2019.

⁶ Za Rakouska-Uherska zaujímal komitát Marmaroš značně větší rozlohu, tudíž i počet obyvatel.

⁷ https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06042201/0_0_3_pg_23.html

https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06042201/0_0_3_pg_22.html

⁸ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. Praha: knihkupectví Bursík a Kohout, 1924. Strana 59.

⁹ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Praha: knihkupectví Bursík a Kohout, 1934. Strana 46.

¹⁰ <https://web.archive.org/web/20111217151026/http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>

Složení obyvatelstva z pohledu národnostního

Národnost	1910 ¹¹	1921 ¹²	1930 ¹³	2001 ¹⁴
Rusínská ¹⁵	40,7 %	62,2 %	63,02 %	0,06 % ¹⁶
Ukrajinská				80,5 %
Maďarská	35,6 %	17 %	15,44 %	12,1 %
Rumunská	8,6 %			2,6 %
Ruská				2,5 %
Československá	5,8 % ¹⁷	3,3 %	4,79 %	0,5 % ¹⁸
Německá	8,9 %	1,7 %	1,87 %	
Židovská	14,1 % ¹⁹	13,3 %	12,87 %	
Polská		0,05 %	0,02 %	
Jiná		2,4 %	1,9 %	

¹¹ https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06042201/0_0_3_pg_23.html
https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06042201/0_0_3_pg_22.html

¹² STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. Praha: knihkupectví Bursík a Kohout, 1924. Strana 59.

¹³ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Praha: knihkupectví Bursík a Kohout, 1934. Strana 46.

¹⁴ <https://web.archive.org/web/20111217151026/http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>

¹⁵ Na poměr mezi rusínskou a ukrajinskou národností bylo hleděno i z pohledu prováděných sčítání lidu různě. Pro účely sčítání lidu v roce 1921 se souhrnně do rusínské národnosti řadily národnosti *ruská, ukrajinská a karpatoruská*. V roce 2001 se již rozlišuje národnost ukrajinská (tj. sloučené dřívější národnosti *ukrajinská a karpatoruská*) a národnost ruská i rusínská.

¹⁶ K rusínské národnosti se přihlásilo 10 183 obyvatel. Z historického pohledu k nim však lze řadit i Huculy (21 400) a Lemky (672). Jejich součet pak tvoří zmíněných 0,06 %. (http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/nationality_population/nationality_popul2/select_55?box=5.5W&rz=1_1&rz_b=2_1&k_t=00&botton=cens_db)

¹⁷ Jen slovenská národnost.

¹⁸ Jen slovenská národnost.

¹⁹ Uherská sčítání lidu nepočítala s židovskou národností. Údaj 14,1 % tak vyjadřuje poměr příslušníků židovského (izralitského) vyznání, kteří se národnostně hlásili především k maďarské či německé národnosti.

Složení obyvatelstva z pohledu náboženského vyznání

Náboženské vyznání	1910 ²⁰	1921 ²¹	1930 ²²	2001 ²³
Římskokatolické	11,8 %	9,1 %	9,55 %	
Řeckokatolické	59,63 %	54,9 %	49,52 %	
Pravoslavné	0,05 %	10 %	15,44 %	
Evangelíci (celkově)	14 %	10,4 %	10,23 %	
Židovské	14,1 %	15,4 %	14,4 %	
Bez vyznání		0,19 %		

Z výše uvedených statistik a srovnání lze vyvodit, že ať už hovoříme o oblasti Uherské Rusi, Podkarpatské Rusi nebo aktuální Zakarpatské oblasti, vždy se jednalo o území nehomogenní (nejednotné), na němž se mísila řada národností, jazyků i náboženství. Tato nejednotnost je společným rysem celého historického vývoje oblasti, přičemž jej velmi zásadním způsobem ovlivňovala a komplikovala.

²⁰ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. Praha: knihkupectví Bursík a Kohout, 1924. Strany 82-94.

²¹ Tamtéž.

²² STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Praha: knihkupectví Bursík a Kohout, 1934. Strana 51.

²³ Ukrajinské sčítání lidu z roku 2001 podle zveřejněných zdrojů neobsahovalo informace týkající se náboženského vyznání.

Nejstarší historie

Po velkém stěhování národů do oblasti Karpat a řeky Tisa přišli Slované. Základem jejich společnosti byla pravděpodobně tzv. obecina, skládající se z několika pospolitě žijících rodin v opevněných hradištích (Užhorod, Nevické, Solotvino). Z hlediska náboženského je také důležité, že územím prošli i proslulí křesťanští věrozvěsti Cyril a Metoděj ve druhé polovině 9. století. Tehdy byla celá oblast mocensky rozdělena mezi velkomoravskou a bulharskou říši. Teprve na samotném konci tohoto století do oblasti poprvé přišli nomádké kmeny Maďarů.

Jejich tehdejší vůdce Vajk získal v roce 1000²⁴ od papeže Silvestra II. dědičný královský titul a při křtu převzal jméno Štěpán. O tři roky později se vypravil do Sedmíhradska a důsledkem této válečné výpravy byl také zisk území Potisi spadající do historické oblasti Uherské Rusi. Štěpán během své vlády provedl správní reformu – říši rozdělil na jednotlivé komitáty, v jejichž čele stáli župani. Pohraniční oblasti však v důsledku své extenzivní pozice byly spravovány jako vojenské marky, oblast Potisi byla nazývána *Ruskou markou*. Jako marka byla oblast spravována pravděpodobně až do 13. století, kdy byly i pro území Uherské Rusi zřízeny zvláštní komitáty. V souvislosti s vládou Štěpána I. lze hovořit také o značném rozšíření náboženství. Na území Uherské Rusi bylo založeno mnoho kostelů, které se však pro svůj materiál (dřevo) do dnešních časů nedochovaly.

Na přelomu 12. a 13. století byly zřízeny komitáty Ung a Boršov (ten posléze rozdělen na komitáty Marmaroš, Ugoča a Bereg). Nejvyšším představeným každého komitátu byl župan, který disponoval mnoha soudními i správními kompetencemi. Ze společenského pohledu v tomto období ještě nemůžeme hovořit o rozčlenění společenských vrstev na šlechtice a poddané, nýbrž na svobodné (nepříliš početná skupina, jednalo se především o válečníky) a služebníky.

Teprve v průběhu 13. století se začaly objevovat klasické feudální vztahy. Za vlády krále Ondřeje II. byla v roce 1222²⁵ přijata Zlatá bula Ondřeje II., která zakotvila určitá práva šlechticů, jejichž postavení se tím významně zlepšilo. Naopak pro převážně svobodné obyvatelstvo oblasti Uherské Rusi měl dokument negativní důsledky, neboť jeho důsledkem docházelo ke ztrátám půdy ve prospěch šlechtické vrstvy.

²⁴ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 23.

²⁵ Tamtéž, strana 25.

Oblast byla sužována častými nájezdy mongolských kmenů, které zejména v polovině 13. století doslova rozvrátili celou uherskou říši, jejíž obnova byla možná jen díky sporům o nástupnictví mezi Mongoly. Území Uherské Rusi leželo však z pohledu celého království nejbliže směru mongolských nájezdů, a proto se v oblasti začaly budovat silné opevněné hrady, které měly větší šanci na úspěch při prováděných nájezdech. Obyvatelstvo těmito nájezdy značně prořídlo, některé oblasti byly zcela vyliďněné. V důsledku toho král Béla IV. začal podporovat aktivní kolonizaci celého území (zejména německými a valašskými kolonisty). Valašští kolonisté přicházeli z jihu (z oblasti dnešního Rumunska) a jejich migrace se zastavila až za severním cípem Karpat na východní Moravě. V roce 1267²⁶ vydal druhou redakci Zlaté buly, která potvrdila práva šlechtická.

Shodou okolností obdobně jako v českých dějinách došlo na počátku 14. století k vymření vládnoucí dynastie po meči. Uherská dynastie Arpádovců byla nahrazena roku 1301²⁷ francouzskou dynastií Anjouovců. Zejména na počátku vlády této dynastie bylo zapotřebí své zvolení obhájit v bojích, které se přitom v mnohých případech vedly právě na území Slovenska a Uherské Rusi. V polovině 14. století se konal uherský sněm, který potvrdil výsadní postavení šlechty a práva jí přiznávána Zlatou bulou Ondřeje II. z roku 1222. Soubor zákonů přijatých v rámci tohoto sněmu ale hovořil také o vrstvě poddanské (jobagioni).

V roce 1387²⁸ se vlády nad územím chopil tehdejší český král, Zikmund Lucemburský. Na konci jeho panování proběhlo také významné (a zprvu i úspěšné) rolnické povstání (1437²⁹). Po Zikmundově smrti nastalo další období bojů o uherské území, než byl v roce 1458³⁰ na uherském sněmu zvolen novým králem Matyáš Korvín, jenž panoval prakticky po celou druhou polovinu 15. století (a kromě uherské koruny se pyšnil i titulem českého krále). Korvín sváděl lité boje o moc se svým příbuzným a českým králem Jiřím z Poděbrad, k uzavření míru mezi oběma stranami došlo až v Olomouci v roce 1478³¹. Království uherské i české

²⁶ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 29.

²⁷ Tamtéž, strana 31.

²⁸ Tamtéž, strana 35.

²⁹ Tamtéž, strana 37.

³⁰ Tamtéž, strana 39.

³¹ KROFTA, Kamil. *Podkarpatská Rus a Československo*. 2. nezm. vyd. Praha: Česká expedice, 1995. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-13-9. Strana 18.

přešlo pak do rukou polské vládnoucí dynastie Jagellonců, když v roce 1490³² nastoupil na uherský i český trůn Vladislav II. Jagellonský. Vláda této dynastie však nebyla příliš dlouhá, neboť skončila již o 36 let později poté, co Vladislavův nástupce Ludvík II. zahynul v bitvě u Moháče, aniž by po sobě zanechal potomka. Tím vymřeli Jagellonci po meči.

Po prohrané bitvě u Moháče v roce 1526³³ (s Turky, tedy s Osmanskou říší) se opět rozhořel na uherském území boj o moc. Uherská šlechta se v pohledu na nového krále rozdvojila. Zatímco jedna část jmenovala králem Jana I. Zápolského, druhá Ferdinanda I. Habsburského (který byl tehdy zvolen i králem v českých zemích). Habsburkové ovládali severní a západní část Uher, východní část (včetně Uherské Rusi a Sedmihradska) patřila Zápolskému a střední Osmanské říši. Před smrtí Zápolský odevzdal své území ve prospěch habsburské říše, avšak situace se značně zkomplikovala narozením jeho syna Jana Zikmunda, který byl posléze korunován uherským králem jako Jan II. Roku 1541³⁴ se tedy celá uherská říše rozčlenila na tři území – Zápolští (za mladého Jana Zikmunda vládla jeho matka Isabella a její poradce Jiří Utěšinovič) ovládali oblast Sedmihradska a tři podkarpatských komitátů (Marmaroš, Bereg, Ugoča), Habsburkům patřila severní a západní část Uher (tedy dnešní Slovensko) a území ovládané Osmany (tzv. Budínský pašalík). Situace se v průběhu dalších let poměrně často měnila, z pohledu oblasti Uherské Rusi chvílemi rostl vliv habsburské monarchie (třeba mezi lety 1551-1556³⁵ ovládali prakticky celou Uherskou Rus i Sedmihradsko), chvílemi oblast patřila pod Sedmihradské knížectví závislé na Osmanské říši. Sedmihradské knížectví bylo značně pokrokové a již v roce 1560³⁶ v něm byla zákonem vyhlášena náboženská svoboda. Po Janu Zikmundovi Zápolském v něm vládli nejprve Báthoryové, později se k moci dostal šlechtický rod Rákocziů. Prakticky celé 17. století pak lze charakterizovat jako období častých stavovských povstání sedmihradských knížat proti habsburským pokusům o nadvládu nad územím. Postupně se jednalo o

³² POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 40.

³³ Tamtéž, strana 45.

³⁴ Tamtéž, strana 46.

³⁵ KROFTA, Kamil. *Podkarpatská Rus a Československo*. 2. nezm. vyd. Praha: Česká expedice, 1995. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-13-9. Strana 20.

³⁶ Tamtéž, strana 23.

povstání Štěpána Bočkaje (1604-1606)³⁷, Gabriela Bethlena, Jiřího I. Rákocziho Jiřího II. Rákocziho, Emericha Thökölyho a Františka Rákocziho.

Z územního pohledu byl komitát Ung drtivou většinu období 1526-1696 pod nadvládou Habsburků, komitáty Bereg a Ugoča spadaly převážně také pod habsburskou monarchii (ačkoliv byly i po delší čas součástí Sedmihradsko jako např. v období 1606-1649³⁸). Nejvýchodnější komitát Marmaroš byl zase naopak prakticky v celém sledovaném období 1526-1696 součástí Sedmihradského knížectví.

Z náboženského pohledu zasáhla reformace i na území Uherské Rusi. V průběhu 16. století konvertovala drtivá většina šlechty (a s ní přirozeně i její poddaní) k reformované církvi, odkud se pak však na počátku století následujícího vracela zase zpátky. První polovina 17. století pak lze charakterizovat jako období pokusů o spojení církve pravoslavné s římskokatolickou prostřednictvím několika způsobů. Až v roce 1646³⁹ byla uzavřena unie spojení pravoslavi s katolictvím v Užhorodě, čímž byl dán vznik řeckokatolické církvi. Mukačevské biskupství však bylo i nadále podřízeno arcibiskupství jagerskému (římskokatolickému). Ke kýženému podřízení uherskému primasovi došlo až v roce 1771⁴⁰, kdy se mukačevským biskupem stal Ondřej Bradač. Jeho diecéze byla od té chvíle podřízena arcibiskupství ostřihomskému.

Komplikované období, kdy bylo Uhersko od roku 1526 ovládáno jako nejednotné území, skončilo na konci 17. století. Tehdy se opět území svatoštěpánské koruny vrátilo pod správu habsburské říše. Sedmihradsko se stalo součástí habsburské monarchie oficiálně na základě tzv. karlovického míru z roku 1699⁴¹, který byl uzavřen mezi Osmanskou říší a Habsburky.

³⁷ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 49.

³⁸ KROFTA, Kamil. *Podkarpatská Rus a Československo*. 2. nezm. vyd. Praha: Česká expedice, 1995. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-13-9. Strana 22.

³⁹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 53. Podle jiného zdroje však k události došlo až v roce 1649 (KROFTA, Kamil. *Podkarpatská Rus a Československo*. 2. nezm. vyd. Praha: Česká expedice, 1995. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-13-9. Strana 25.).

⁴⁰ BENEŠ, Edvard. *Podkarpatsko a jeho vztah k Československu*. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-37-6. Strana 8.

⁴¹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 60. Podle jiného zdroje ale k události došlo již v roce 1696 (KROFTA, Kamil. *Podkarpatská Rus a Československo*. 2. nezm. vyd. Praha: Česká expedice, 1995. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-13-9. Strana 22.

Na počátku 18. století bylo mukačevské (a čiňadonské) panství dáno do správy šlechtického rodu Schönbornů. I přes poměrně velkou rozlohu však bylo velmi málo zalidněno (hovoří se o 6⁴² obyvatelích na 1 kilometr čtvereční), a tak přišla na řadu opět kolonizace území (zejména z německých Frank). Příchod Schönbornů přinesl i průmyslový rozkvět – založena byla řada manufaktur, např. pivovary, palírny či vodní mlýny, přičemž hlavní důraz byl i nadále kladen na dřevozpracující průmysl.

Systém školství byl reformován za vlády Marie Terezie v roce 1777⁴³. Na základě zvláštního statutu přijatého pro Uhry bylo celé toto území rozčleněno do několika obvodů, z nichž podkarpatské komitáty Ugoča, Bereg, Marmaroš a Ung spadaly pod užhorodský obvod. Byla zavedena povinná školní docházka pro děti mezi 6. a 12. rokem věku, základní školství bylo přitom rozděleno do několika typů. Jednalo se o školu vesnickou (jednotřídní s jedním učitelem), školu dvoutřídní pro městečka, školu trojtřídní pro města (zejména pro rodiny řemeslníků a obchodníků) a školy čtyřtřídní (učitelské). Celková zaostalost oblasti však přinesla pouhý stav, který se jen těžko mohl podobat představám Marie Terezie a její reformě. I přes to však náčrt, ačkoliv nebyl v praxi proveden dokonale, přinesl značné zlepšení gramotnosti a vzdělanosti v oblasti výrazně zaostalé Uherské Rusi.

V reformách pokračoval i syn Marie Terezie, Josef II. Již v průběhu prvního roku své vlády, tedy v roce 1781⁴⁴, vydal soudní řád, jímž byla zavedena rovnost občanů před zákonem nebo zrušen trest smrti. Významným byl taktéž tzv. toleranční patent, jenž zlegalizoval některé doposud odmítané náboženské směry (luteránství, kalvínské a pravoslavné). Řeckokatolické církve se patent netýkal, jelikož ta již byla oficiálně uznávána.

Germanizace s sebou přinesla ve druhé polovině 18. století i vlasteneckou snahu rusínských intelektuálů, kteří se začali více snažit o záchranu vlastních jazyků. V roce 1788⁴⁵ vydal mnich Arsenij Kocak *Slavěnorusku gramatiku*, pojednávající o rusínském jazyku.

⁴² POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 64.

⁴³ Tamtéž, strana 69.

⁴⁴ Tamtéž, strana 70.

⁴⁵ Tamtéž, strana 71.

Za vlády Josefa II. proběhla i výrazná správní reforma. Dosavadní zřízení komitátů (jež byly na území Uherské Rusi čtyři) bylo zrušeno a nahrazeno zřízením 10 krajů (distriktů). V čele každého z nich stál královský komisař s významnými pravomocemi. Čtyři oblastní komitáty byly sdruženy v Užhorodský distrikt. Zřízení však nemělo dlouhého trvání, neboť bylo po smrti Josefa II. na konci 18. století opět zrušeno.

Rusínské národní obrození

K rusínskému národnostnímu uvědomění začalo docházet teprve na přelomu 18. a 19. století. Zprvu se jednalo zejména o činnost církevních hodnostářů (řeckokatolických kněží), jelikož ačkoliv měla rusínská společnost ve svém středu řadu učenců – absolventů vídeňské či lvovské univerzity – tito působili často v zahraničí (např. v Rusku působili Rusíni Ivan Orlaj, Petr Lodij či Michail Balugyanský). Významnou postavou úvodní fáze rusínského národního obrození byl biskup Andrej Bačinský a jeho žáci. Jedním z nich byl třeba Ioann Kutka (1750-1812)⁴⁶, který v roce 1795⁴⁷ sestavil první rusínský slabikář nebo učebnici *Katechismus*. Rusínskými dějinami se zabýval Ioannikij Bazilovič. Významným obroditelem pozdějšího období byl mj. Michail Lučkaj-Pop (1789-1843)⁴⁸, který sepsal rusínsko-církevní gramatiku i rozsáhlé pojednání o historii karpatských Rusínů. Jméno Lučkaje-Popa bylo známo i na Slovensku, kde se o něm zmiňoval Jan Kollár jako o významném slovanském buditeli. O několik let později, v roce 1847⁴⁹, vydal Alexander Duchnovič (1803-1865)⁵⁰ dílo *Knížica školnaja dlja načínajuščych*, první rusínskou učebnici pro základní školy, která se těšila velké popularitě a tím pádem i četným vydáním.

Rusínské národnostně-obrozenecké snahy od roku 1848

Počátek procesu maďarizace lze datovat do 40. let 19. století. Napětí v rusínské společnosti, která již tak byla sužována neúrodou a hladem, rozvířilo několik kroků uherského sněmu, které mířily k výrazné podpoře maďarštiny a maďarského národa na úkor Rusínů. Maďarský jazyk byl například zaveden jako jediný úřední jazyk

⁴⁶ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 74.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus - země neznámá*. Jinočany: H & H, 1994. ISBN 80-85787-51-2. Strana 73.

⁴⁹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 76.

⁵⁰ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 228.

(doposud jím byla i latina) a maďarština byla též zaváděna jako hlavní vyučovací jazyk na školách, ačkoliv ne naprosto výlučně. Revoluční rok 1848 i přes to nebyl na území Uherské Rusi natolik ožehavý jako v jiných částech Evropy. Rusínská společnost byla upokojena zrušením poddanství, k němuž došlo již za vlády Josefa II. na konci 18. století. Na druhou stranu ale v řadách rusínských intelektuálů panovalo napětí a snahy o zlepšení vlastní pozice, i přes to se však zástupci rusínského národa nezúčastnili Slovanského sjezdu v Praze v červnu 1848⁵¹. Rusínské stanovisko (protimaďarské) zde vyjádřil slovenský delegát Jozef Miloslav Hurban (1817-1888)⁵², ačkoliv toto memorandum vyhlásil bez jakékoliv předchozí diskuse s představiteli rusínského národa. Memorandum požadovalo především zrovnoprávnění Slováků, Rusínů a všech ostatních nemadarských národů, které obývají uherské území, s Maďary. Sounáležitost slovenského a rusínského národa nebyla náhodná, již v průběhu 40. let došlo k některým výrazným kontaktům mezi intelektuály obou národností. Novinář a redaktor *Slovenských národných novin*, Bohuš Nosák Nezabudov (1818-1877)⁵³, procestoval Uherskou Rus a poté hovořil o jisté sounáležitosti mezi Slováky a Rusíny ve svých reportážích uváděných pod názvem *Listy z neznámej zeme*. Ludovít Štúr (1815-1856)⁵⁴, který v roce 1843⁵⁵ sjednotil (kodifikoval) slovenský jazyk, také v jednom ze svých děl zmiňoval, aby se *Rusíni k Slovákom pripojili*.⁵⁶

Klíčovou politickou postavou rusínských národnostních a politických snah byl Adolf Dobrianský (1817-1901)⁵⁷. V roce 1848⁵⁸ byl zvolen do uherského sněmu, ale jeho mandát po krátké době zanikl pro obvinění z šíření panslavismu. Dobrianský posléze stanul v čele protimaďarského odporu a potažmo tak i rusínského národního obrození. Centrem jeho činnosti se stal východoslovenský Prešov a mezi jeho nejbližší spolupracovníky patřili rusínští řeckokatoličtí kněží

⁵¹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 77.

⁵² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 229.

⁵³ Tamtéž, strana 231.

⁵⁴ Tamtéž, strana 233.

⁵⁵ Tamtéž, strana 23.

⁵⁶ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-754-2. Strana 12.

⁵⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 228.

⁵⁸ Tamtéž, strana 27.

Viktor Dobrianský (1816-1860⁵⁹; bratr), Jozef Šoltés, Anton Janiský, Alexander Danický, Alexander Duchnovič (1803-1865)⁶⁰ nebo Alexander Pavlovič (1819-1900)⁶¹. Dobrianského politický program spočíval ve spojení rusínských obyvatel v jednu vlastní provincii (kromě území Uherské Rusi se jednalo i o Bukovinu a východní Halič). S tímto memorandem odcestoval také Dobrianský v lednu 1849⁶² do Vídně a odpovědí mu bylo kladné stanovisko. Vídeňská podpora jakýmkoliv snahám oslabujícím uherskou moc byla více než logická. Na jaře 1849 se však situace poněkud obrátila a Rakousko již pro rusínskou otázku nemělo pochopení. Rakouské (a ruské) vojenské oddíly se vydaly do Uher a zde také byl v srpnu 1849⁶³ uzavřen mír (u Világose) po kapitulaci uherské strany. Na podzim přispěchal Dobrianský do Vídně s novým memorandem (*Pamjatnyk Rusynov Uhorskych*), jehož 11 bodů obsahovalo mj. požadavky na uznání rusínského národa, vymezení hranic rusínského území, zavedení rusínského lidového jazyka do škol a na úřady atp. Jako vůbec první jím Dobrianský určil územní požadavky Rusínů – rusínské okresy měly být zřízeny v těch okresech, v nichž jejich počet přesahoval 15 000 obyvatel. Memorandum, zveřejněné mj. v časopise *Zora halicka*, nebylo přijato.

Uhersko bylo v říjnu 1849⁶⁴ rozčleněno do pěti vojenských distriktů, které se skládaly z civilních obvodů. Košický vojenský distrikt byl složen ze tří civilních, z nichž jeden nesl název *Užhorodský* a zahrnoval v sobě území komitátů Ung, Ugoča, Bereg a Marmaroš. Administrátorem (správcem) Užhorodského obvodu byl určen baron von Villetz a jeho nejbližším spolupracovníkem (poradcem) právě Dobrianský, který tak měl možnost práce na rusínských záležitostech z vysoké oficiální pozice. Období Užhorodského civilního obvodu však nemělo dlouhého trvání, neboť již 28. března 1850⁶⁵ došlo k jeho zrušení ze strany ministra Alexandera Bacha (1813-1893)⁶⁶. Tato událost ve spojení s nastolením tzv. Bachova absolutismu, pochopitelně narušila rusínské národnostně-obrozenské snahy. Existence Užhorodského obvodu však i tak znamenala pro budoucí snahy rusínských politiků mnohé. Svým způsobem šlo o náznak ze strany vládnoucí

⁵⁹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 228.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž, strana 231.

⁶² Tamtéž, strana 27.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž, strana 28.

⁶⁶ Tamtéž, strana 227.

vrstvy, že rusínské komitáty (sloučené pod Užhorodský obvod) tvoří do jisté míry odlišnou a samostatnou skupinu od svého okolí. Zejména američtí Rusíni později za první světové války (1914-1918) vzhlíželi k existenci Užhorodského obvodu jako k důležitému opěrnému bodu svého politického programu.

První volby do uherského sněmu pak proběhly až v březnu 1861⁶⁷, z představitelů rusínské společnosti do něj byli zvoleni Dobrianský, Alexander Šeregeli a Jurij Markuš. Tento sněm však také neměl dlouhého trvání a již v srpnu 1861⁶⁸ byl rozpuštěn. Dobrianského politický program se zradikalizoval. Šlo o reakci na umírněné memorandum řeckokatolických kněží (tzv. *Adresa*), které bylo zasláno císaři. Dobrianskému se nezdály v něm stanovené požadavky dostatečné, a proto rozeslal zástupcům rusínského duchovenstva vlastní memorandum. To se sestávalo kromě dalšího ze zřízení rusínského vojvodství (dle srbského vzoru), sjednocení rusínských komitátů do jediné provincie, zvolení rusínského zemského sněmu nebo práva na volbu biskupů. Tyto požadavky v mnohém vycházely z obdobného slovenského programu známého pod názvem *Okolí*. Memorandum zaslal Dobrianský nejprve do svých řad z důvodu, že chtěl před jeho předložením vyšším instancím získat plnou moc ze strany rusínské inteligence pro další vyjednávání. Na Dobrianského přítomnost však nebylo pozitivně nahlíženo ani ze strany Maďarů a *de facto* ani ze strany rusínské inteligence, neboť k jeho silně protimaďarskému memorandu se prakticky nikdo nevyjádřil pozitivně.

Svou činnost pak Dobrianský (a stejně tak i rusínská inteligence všeobecně) zaměřil především na oblast kultury. V Prešově byla založena Společnost sv. Jana Křtitele a v Užhorodě obdobná Společnost sv. Vasilije Velikého. Na půdě tohoto spolku se také začaly vydávat první rusínské noviny *Svet* (1867-1871)⁶⁹.

Rakousko-Uhersko

V únoru 1867 došlo k tzv. rakousko-uherskému vyrovnání, jímž vznikla konfederace Rakousko-Uhersko.

Zákonný článek č. XLIV/1868 o národnostech vydaný následujícího roku zakotvil ideu jediného uherského národního státu, v němž tak nebyl prakticky žádný prostor pro národnostně-obrozenecké snahy Rusínů. Šlo o pokračování a zintenzivnění

⁶⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 28.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 87.

procesu maďarizace, který v Uhrách probíhal v silné podobě již v předrevolučních 40. letech. Na první pohled zákon sice nezakazoval užívání mateřského jazyka na školách či úřadech ani právo na spolčování se, realita a přítomnost maďarských úředníků na území Uherské Rusi však přinesla pro rusínskou společnost pouze prvky maďarizace. Zákon byl projevem doktríny *jednotného maďarského národa, jehož členem je každý občan státu bez ohledu na národnost, k níž patří*⁷⁰. Proces maďarizace však nemířil jen ze strany Maďarů, ale dokonce ze strany Rusínů. Kupříkladu rusínský řeckokatolický kněz Štěpán Pankovič (1820-1874)⁷¹, působící jako mukačevský biskup, činil mnohé kroky pro posílení maďarizace společnosti.

Se silnou maďarizací odešlo také místo pro rusínské zástupce v uherském sněmu. V roce 1869⁷² do něj sice byl zvolen Dobrianský, ale jeho mandát ještě téhož roku zanikl. Rusínská společnost si na dalšího takového zástupce musela počkat dlouhá desetiletí. Dalším Rusínem v uherském sněm se stal teprve až v roce 1910⁷³ Anton Beskid (1855-1933)⁷⁴.

Počátkem 80. let 19. století se rusínské intelektuální kruhy rozdělily na proudy rusofilský (Dobrianský, Mytrak, Rakovský) a rusínofilský (Homičkov, Zlocký, Csopey). Představitelé mladší generace vyznávali právě rusínofilský směr. Například zmíněný Csopey vydal učebnice pro základní školy (v rusínštině) i vůbec první rusínský slovník o přibližně 20 000 slovech.

Společnost sv. Vasilije Velikého na bezmála dvacet let přestala ve své činnosti (po vypuzení Dobrianského a jeho skupiny došlo ke snahám o pomadžarštění spolku Pankovičem), teprve až v roce 1895⁷⁵ znovu obnovila svou činnost v zájmu rusínské otázky.

Předsedou uherské vlády byl mezi lety 1875-1890⁷⁶ zastávající silné maďarizace, Kálman Tisza. Idea jednotného maďarského státu stála v silném kontrastu proti

⁷⁰ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Str. 21.

⁷¹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 231.

⁷² Tamtéž, strana 29.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, strana 227.

⁷⁵ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 93.

⁷⁶ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Str. 25.

národnostně-obrozeneckým snahám národnostních menšin (rusínské, slovenské, srbské atp.), ale i přes to se i na půdě vrcholné uherské politiky objevovaly kritické hlasy, které nechtěly bránit možnosti samostatnějšího vývoje národnostních skupin. Těmito politiky byli například Széchenyi, Mocsáry či Oskar Jászi (1875-1957)⁷⁷.

Období druhé poloviny 19. století bylo také obdobím hospodářského rozkvětu ve všech zemích Rakousko-Uherska, tedy i v oblasti Uherské Rusi, ačkoliv zde byl tento rozmach nejpomalejší a nejzaostalejší. Byly zakládány první mlýny či pily a v 70. letech došlo také na železniční spojení se zbytkem Uherska. Ve výstavbě důležité dopravní sítě se pak pokračovalo i v následujících letech. Oblast ale i přes snahy o modernizaci průmyslu nadále zůstala závislá na zemědělské výrobě. Na konci 19. století začalo tak přirozeně docházet k četným odchodům rusínského obyvatelstva za lepším, cílem cest byly zejména Spojené státy americké, kde se vytvořila poměrně početná rusínská menšina, které pak později v průběhu první světové války sehrála významnou roli v procesu připojení území Uherské Rusi k Československu. Podle některých zdrojů se do roku 1914 z oblasti do *země zaslíbené* vystěhovalo 130 000 – 155 000⁷⁸ Rusínů, což představovalo zhruba třetinu veškerého obyvatelstva tehdejší Uherské Rusi.

Verchovinská akce uherského ministerstva zemědělství (projekt pod vedením Edmunda Egana) spočívala ve snahách o modernizaci rusínského zemědělství (prostřednictvím např. zaškolování rusínského obyvatelstva), jelikož tato část Uher byla dlouhodobě jednou z nejzaostalejších v rámci celého území Uher. Plán v sobě ukrýval pro rusínské obyvatelstvo četné výhody, ačkoliv se jeho ideální představy nepodařilo zcela naplnit. V roce 1901⁷⁹ byl na Egana spáchán atentát, a ačkoliv již zřízená a fungující *Expozitura horských okruhů* (sídlící v Mukačevě) ve své činnosti pokračovala, předpokládaný efekt se jí nepodařilo naplnit.

Dorůstající rusínská generace mladých intelektuálů nebyla tak jednoznačně rusínská, proces maďarizace byl přece jen velmi silný, a tak se dokonce i ze středu rusínské společnosti začaly objevovat jisté promaďarské proudy. Někteří autoři

⁷⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 229.

⁷⁸ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 25.

⁷⁹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 96.

v tomto smyslu hovoří o procesu tzv. odnárodnění. V roce 1898⁸⁰ byl dokonce mladými Rusíny založen *Národní výbor Maďarů řeckokatolického vyznání*, kteří tak již dokonce popírali i svou rusínskou národnostní příslušnost. Maďarizace ale přirozeně probíhala i nadále především ze strany Budapešti. V roce 1902⁸¹ byla ukončena činnost Společnosti sv. Vasilije Velikého, ale kupříkladu rusínské nakladatelství UNIÓ (vedené pozdějšími výraznými rusínskými politiky Vološinem a Kaminskijem) i nadále mohlo působit. Zaměřovalo se na vydávání rusínských periodik a knih. Zákonný článek z roku 1907⁸² se týkal školství, maďarský jazyk byl zaveden jakožto jediný vyučovací jazyk na území celých Uher, tedy i v oblasti Uherské Rusi. Pokusy o obnovení pravoslavné církve byly tvrdě pronásledovány a známým je v tomto ohledu tzv. marmarošský proces. Tehdy do oblasti Uherské Rusi začala pronikat pravoslavná církev. Vzhledem k přijetí uherského zákonného článku č. XLIII/1895 sice byla v právním řádu zakotvena náboženská svoboda, ale ta se na pravoslavnou církev proudící z Ruska nevztahovala, zatímco na srbskou odnož s centrem ve Sremských Karlovcích ano. Na přestup k ruské pravoslavné církvi se tak hledělo jako na protistátní činnost. V rámci marmarošského procesu bylo obviněno 94 Rusínů za velezradu z důvodu, že konvertovali k ruské pravoslavné církvi. Odsuzující rozsudek si na jaře 1914⁸³ vyslechlo 33 obviněných sedláků. Postup uherského soudnictví v této záležitosti byl ostře kritizován evropskou společností včetně českých zástupců (Klofáč či Masaryk). Celý proces národního obrození a souvisejících národně-obrozeneckých snah uvnitř rusínské společnosti pak nabral zásadní obrat a rychlost po vypuknutí první světové války v roce 1914.

Jaké bylo postavení dvou sousedících národnostních menšin, které byly po dlouhá staletí součástí Uherské říše, tedy Rusínů a Slováků? Ačkoliv na první pohled by se mohlo zdát, že jejich postavení byla velmi podobná, existovaly mezi nimi četné rozdíly, které se týkaly zejména intenzity národně-obrozeneckých snah a vyspělosti společnosti. Zatímco v průběhu 19. století existoval celkem jasný slovenský národní (politický) program, který byl tvořen ze strany slovenské inteligence i

⁸⁰ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 97.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Tamtéž.

⁸³ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strany 31-32.

vznikající podnikatelské vrstvy, na rusínské straně lze sice hovořit o tomtéž, ale ve srovnání zcela zanedbatelně významově i početně. V rusínských oblastech sice tyto vrstvy také působily, ale nebylo jich zkrátka tak mnoho a jejich činnost nebyla tak aktivní, viditelná ani úspěšná. Na druhou stranu byl tento stav vzhledem k národnostním i historickým okolnostem vývoje naprosto logický. Územím Uherské Rusi prostupovala silná nejednotnost – národnostní, jazyková i náboženská. V těsném sousedství vedle sebe žily skupiny Maďarů, Rusínů, Židů, Němců, přičemž tyto skupiny přirozeně hovořily rozdílnými jazyky. Nejednotnost rusínského jazyka, kdy vlastně neexistovalo nic jako rusínský spisovný jazyk i otázka samotného charakteru tohoto jazyka, přinášela i uvnitř rusínské společnosti problematické záležitosti. Vedle toho se zde pak také mísilo náboženství římskokatolické, řeckokatolické, pravoslavné, reformované (evangelické) a židovské. Z uvedeného vyplývá, že vytvořit politický program, s nímž by se ztotožnila většina obyvatelstva Uherské Rusi, snad ani nebylo možné.

Při zamyšlení se nad národně-obrozeneckými snahami Rusínů je lze rozdělit do určitých etap. V úvodní fázi (přelom 18. a 19. století) se jednalo především o jisté národnostní probuzení ze strany řeckokatolického duchovenstva. Kněží vydávali řadu knih, v nichž se pojednávalo o historii rusínského osídlení v oblasti i stránce lingvistické. Stěžejní fází pak bylo období po roce 1848 spojené zejména s osobou Adolfa Dobrianského a jeho spolupracovníky. Tehdy poprvé, byť jen na kratší časový úsek, vznikla určitá forma spojení karpatsko-rusínských komitátů pod jeden větší celek s jistou mírou autonomie. Užhorodský civilní obvod tehdy existoval jen necelé 4 měsíce, přesto sehrál v rusínské otázce velmi podstatnou roli. V polovině 19. století tak došlo k politickému probuzení oblasti, ačkoliv snahy Dobrianského a jeho skupiny nevedly k žádným větším a dlouhotrvajícím úspěchům. Celá druhá polovina 19. století se pak nesla ve znamení odklonu od této politické cesty a uvádání snah o zajištění autonomie rusínského národa na Rakousku (Rakousko-Uhersku). Negativním obratem byly zejména události z úvodu 60. let, kdy se i pozice samotného Dobrianského i v rámci rusínské menšiny začala upozdat. Poslední etapa předválečného rusínského vývoje pak byla ovlivněna zejména v souvislosti se smrtí hlavních představitelů rusínské politiky z etapy druhé. Na

přelomu 19. a 20. století totiž zemřeli třeba Kralickij (1894⁸⁴), Pavlovič (1900⁸⁵) nebo i sám Dobrianský (1901⁸⁶). Rusínská inteligence, v jejíž řadách přirozeně přišlo místo pro mladší generaci, která logicky události nejvypjatějších let 1848-1862 nemohla zažít, se pak sama důsledkem procesu maďarizace začala od rusínské otázky odklánět. Důkazem tohoto jevu budiž založení *Národního výboru Maďarů řeckokatolického vyznání* v roce 1898 nebo všeobecné vydávání rusínských knih i periodik v maďarském jazyce. Přicházející první světová válka tedy zastihla zejména domácí rusínské společenské kruhy nepřipravené a nepříliš aktivní.

⁸⁴ POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-237-6. Strana 514.

⁸⁵ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 231.

⁸⁶ Tamtéž, strana 228.

Proces připojení Podkarpatské Rusi k první Československé republice

Za první světové války se hlavním hybatelem rusínské politiky stala početná rusínská emigrace v USA. Na její půdě bylo pracováno na rusínském národnostním programu. Ve Spojených státech působilo několik převážně nábožensky orientovaných organizací. V červenci 1917⁸⁷ se uskutečnil v New Yorku rusínský kongres, na němž představitelé těchto organizací jasně deklarovali snahu o osvobození rusínské oblasti od Maďarska. Memorandum hovořilo o osvobození a spojení se s Ruskem a vedoucími představiteli byli Nikolaj Pačuta a Peter Hatalak (1885-1949)⁸⁸. S tímto memorandem však z obav o posunu Ruska do středu Evropy státy Dohody vyslovily nesouhlas. Poté došlo také k prvním stykům mezi Rusíny a Čechy. Klíčovými se ale staly především události roku 1918.

Z českého pohledu nelze až do roku 1918 hovořit o tom, že by česká strana jakkoliv počítala s možností zapojení oblasti Uherské Rusi do budoucího státu. Vyplyvá to kupříkladu z Masarykova memoranda sepsaného novinářem R.W. Seton-Watsonem v říjnu 1914 či Masarykova jiného memoranda *Independent Bohemia* z května 1915 stejně jako z Kramářova náčrtu *Ústavy Slovanské říše* z roku 1915. Ani jedno z těchto memorand nehovoří o budoucnosti českého státu ve spojení s rusínským územím.

Americká emigrace

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, z oblasti Uherské Rusi docházelo k častým odchodům Rusínů za lepším životem v důsledku neutěšené politické i průmyslové a životní situace. Cílem těchto cest bývaly zejména Spojené státy americké, kde tak již v předválečném období vznikla poměrně početná rusínská menšina. Například jen v období 1905-1914 se dle maďarských zdrojů takto vystěhovalo do USA přes 38 000⁸⁹ Rusínů (polovina z oblasti dnešního Slovenska,

⁸⁷ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 101.

⁸⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 229.

⁸⁹ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Str. 10.

polovina z oblasti Uherské Rusi). Rakouské zdroje pak hovoří o odchodu 9 378⁹⁰ Rusínů jen mezi lety 1910-1913.

Dne 23. července 1918⁹¹ vznikla na sjezdu v americkém městě Homestead, Pensylvánie, tzv. *American National Council of Uhro-Rusyns* (*Americká národní rada Uhro-Rusínů*; zkráceně ANRUR) sjednocením dvou nejvýznamnějších rusínských organizací působících na území USA (*Greek Catholic Union – Sojedinenje* a *United Societies – Sobranije*). Ve své první deklaraci však o možnosti připojení se k československému státu vůbec nehovořila, obsahem byl požadavek o autonomii rusínské oblasti na Uhersku. Politika ANRUR se však vyvíjela a k významné změně došlo ve chvíli, kdy se do jejího čela dostal právník Grigorij Žatkovič⁹² (1886-1967)⁹³.

Žatkovič byl pověřen sestavením memoranda pro amerického prezidenta Woodrow Wilsona (1854-1926)⁹⁴. Tomu jej také dne 21. října 1918⁹⁵ odevzdal a vymezil v něm několik variant řešení rusínské otázky po konci války. V první řadě hovořil o vytvoření samostatného rusínského státu, pokud by však taková varianta nebyla možná, pak by rusínská oblast měla jakožto silně autonomní část připadnout některému sousednímu slovanskému státu. Krajním řešením ještě byla výrazná autonomie při uherském státu. Wilson byl zastáncem střední varianty (tedy Uherská Rus jako součást slovanského státu) a doporučil Rusínům vstup do tvořící se organizace střeoevropských národů. Tato pak skutečně byla mezi 23. a 26. říjnem 1918⁹⁶ založena ve Philadelphii jako tzv. *Střeoevropská demokratická unie*, jejím

⁹⁰ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-spoločenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 10.

⁹¹ Tamtéž, strana 29.

⁹² Grigorij Žatkovič (1886-1967) se narodil na území Uherské Rusi, ale již v útlém věku s rodinou odcestoval do Spojených států amerických. Pocházel z intelektuálních vrstev, jeho otec působil jako redaktor rusínsky orientovaných novin. V zámoří Žatkovič vystudoval *University of Pennsylvania* a začal pracovat jako právník v proslulé automobilové společnosti *General Motors* v Chicagu. Po československé misi se vrátil do Spojených států v srpnu 1921 a začal se věnovat vlastní advokátní praxi. Činným však zůstal i v rámci americko-rusínské menšiny – mj. předsedal společnosti *American Carpatho-Russian Central Conference*. V roce 1992 mu byl in memoriam udělen *Řád Tomáše Garrigua Masaryka 4. třídy*.

⁹³ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 234.

⁹⁴ Tamtéž, strana 233.

⁹⁵ Tamtéž, strana 37.

⁹⁶ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-spoločenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 29.

předsedou se stal Tomáš Masaryk (1850-1937)⁹⁷. Z rusínského pohledu bylo významné, že v její závěrečné deklaraci byl rusínský národ zmíněn jako jeden z podporovatelů států Dohody žádající právo samostatného vývoje v poválečném uspořádání Evropy (a obsahoval i podpis vedoucího rusínského politického činitele Žatkoviče).

V říjnu se tak poprvé setkal s Žatkovičem hlavní představitel české otázky, Tomáš Masaryk. Masaryk byl pro připojení Uherské Rusi k československému státu zejména z důvodu geopolitického, neboť, jak ostatně sám telegrafoval Edvardu Benešovi, by toto připojení přineslo společnou hranici s Rumunskem, což mělo z mezinárodněprávního pohledu velký význam⁹⁸.

Dne 12. listopadu 1918⁹⁹ pak bylo na sjezdu ANRUR v americkém městě Scranton, Pensylvánie, přijato usnesení, že budoucnost Uherské Rusi ve spojení s Československem se jeví jako nejpříjemnější. O měsíc později proběhl také mezi americkými Rusíny plebiscit, dle něhož se pro toto řešení vyslovilo 67¹⁰⁰ % hlasujících. Jednalo se o nepřímé hlasování uvnitř rusínských organizací (Sojedinenje, Sobranije a Greek-Catholic). Referenda se zúčastnila sice značně malá část (v obou částech se do hlasování zapojilo méně jak 50¹⁰¹ % farností), přesto se ve prospěch připojení území k Československu vyslovilo zmíněných 67 % hlasujících. Až dalšími v pořadí se umístily varianty jako spojení se s Ukrajinou (28 %, vlastní samostatnost (2,5 %) nebo připojení k Rusku (0,9 %). Přelom listopadu a prosince 1918 tak předznamenal na straně amerických Rusínů jednoznačné rozhodnutí pro budoucí existenci v rámci československého státu. Přirozeně se američtí Rusínové snažili primárně o vznik nezávislého a samostatného rusínského státu, ačkoliv tato varianta byla s ohledem na politické, vojenské i ekonomické okolnosti zcela nereálnou. Právě proto se do popředí dostalo řešení soustátí s některým z okolních slovanských států, z nichž se jako

⁹⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 230.

⁹⁸ BENEŠ, Edvard. *Podkarpatsko a jeho vztah k Československu*. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-37-6. Strany 21.

⁹⁹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 36.

¹⁰⁰ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 30.

¹⁰¹ Tamtéž.

nejideálnější varianta jevila právě republika československá, jak ostatně již v říjnu doporučoval také americký prezident Wilson.

Dohoda mezi americkými Rusíny a Čechy však potřebovala mezinárodní uznání. Skupina amerických Rusínů v čele se Žatkovičem tak za tímto účelem odcestovala do Evropy, kde se také později stala součástí československé delegace při pařížské mírové konferenci v roce 1919. Mezi zástupci československé rusínské politiky však existovaly od počátku spory, které se týkaly míry autonomie na území Uherské Rusi, jak ostatně také vyplývá ze soukromé korespondence nejvýznačnějších představitelů obou proudů, tedy Masaryka a Žatkoviče. Tyto neshody se týkaly zejména faktu, že zatímco československá strana usilovala o větší míru centralizace (hlavně na počátku společného soužití), Rusíni měli zájem o co největší míru autonomie od co nejčasnějšího okamžiku. Otázka autonomie byla komplikovaná a řešila se mezi představiteli československé i rusínské odborné a politické veřejnosti prakticky po celé období první republiky, této záležitosti tak je věnován prostor v dalších kapitolách. Co se v průběhu událostí na americké půdě dělo na území Uherské Rusi na přelomu rozhodujících let 1918-1919?

Károlyiho vláda

Uherská Rus nehledě na události ve vzdáleném zámoří i nadále spadala pod Uhersko. To však neznamená, že by i zde neprobíhaly určité snahy o osamostatnění se. V říjnu 1918¹⁰² pronesl na zasedání uherského sněmu jeden ze slovenských poslanců, Ferdiš Juriga (1874-1950)¹⁰³, požadavek o právo na sebeurčení nejen za příslušníky slovenské národnosti, ale i za všechny ostatní slovanské národnosti včetně té rusínské. Můžeme v tom vidět jistou paralelu se Slovanským sjezdem v Praze v červnu 1848, kdy bylo stanovisko rusínského národa taktéž reprezentováno slovenskými zástupci (konkrétně tehdejším poslancem Jozefem Miloslavem Hurbanem).

Říjnové dny 1918 byly na půdě Rakouska-Uherska velmi třaskavé. Došlo totiž k rozpadu Rakouska-Uherska a v Maďarsku se vlády chopila posledního říjnového dne 1918¹⁰⁴ vláda hraběte Károlyiho. Ta si od počátku uvědomovala třaskavou národnostní situaci nejen na území Uherské Rusi, a proto se rozhodla přistoupit

¹⁰² ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 33.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 105.

k některým krokům. Dne 10. prosince 1918¹⁰⁵ bylo v Budapešti svoláno rusínské národní shromáždění, které však kromě očekávaných promaďarských stanovisek přineslo i četná protimaďarská. Možný protinávrh zde vyslovený skupinou ukrajinofilů kolem Kločuraka a Braščajka hovořil o připojení se k Západoukrajinské republice.

Těsně před Vánoci byl přijat zákonný článek č. 10/1918 o autonomii rusínského území. To se podle něj nazývalo nově *Ruska krajna*¹⁰⁶. Zákon zakotvil některé instituty na podporu a uklidnění rusínské veřejnosti, ačkoliv se jednalo jen o marný a pozdní pokus Maďarů o uklidnění protirevolučních snah ze strany vlády. Zákon počítal se vznikem rusínského zemského sněmu, který pak na začátku března 1919¹⁰⁷ po volbách skutečně řádně vznikl. Toto mukačevské zasedání však bylo jeho prvním a zároveň posledním, neboť poté padla Károlyiho vláda. K dalšímu vývoji Maďarska dlužno dodat, že po pádu Károlyiho vlády byla 21. března 1919¹⁰⁸ tamní komunistickou stranou vyhlášena Maďarská republika rad. Svůj důležitý účel však zákon sehrál později, kdy se stal významným základem, z něž se požadavky na rusínskou autonomii snažily vycházet. Návrh zákona byl významný i z toho pohledu, že jím maďarská politika poprvé *de iure* uznala Rusíny jako jistý národnostně-politický subjekt, který má své určité místo na politické mapě Evropy. Pro budoucí rusínské snahy a aktivity se tak koneckonců jednalo o významný okamžik.

Na rusínské půdě

Zcela stranou od snah amerických Rusínů se vyvíjela situace na vlastním území Uherské Rusi. Přirozeně vzhledem k množství různých národnostních, jazykových i náboženských skupin se nejednalo o žádný jednotný postup a jen v rámci podzimu 1918 vznikla celá řada rusínských vládních subjektů s rozličným politickým programem. V zásadě lze varianty řešení rusínské otázky z pohledu domácí politiky rozčlenit takto: plná autonomie na nástupci Uherska, vytvoření samostatné Karpatské Rusi a její následné připojení k Rusku, sloučení se samostatnou Ukrajinou, vytvoření vlastního rusínského státu nebo sloučení s některým ze

¹⁰⁵ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 40.

¹⁰⁶ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 37.

¹⁰⁷ BENEŠ, Edvard. *Podkarpatsko a jeho vztah k Československu*. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-37-6. Strany 16.

¹⁰⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 44.

sousedních slovanských států. Každý jednotlivý rusínský vládní subjekt se přikláněl k některé z výše vyčtených variant.

Rusofilsky smýšlela zejména *Ruská národní rada* (*Russka Narodna Rada*). Ta sice byla ustavena 8. listopadu 1918¹⁰⁹ ve Staré Ljubovni, ale později bylo její středisko přesídleno do Prešova, odkud se také vžil přiléhavý název *prešovská národní rada*. V jejím čele stanul Emilián Nevický (1878-1939)¹¹⁰ a později jej nahradil Anton Beskid (1855-1933)¹¹¹. Tato postava již byla v průběhu této práce zmíněna, neboť právě Beskid se v roce 1910 stal po dlouhých desetiletích prvním rusínským zástupcem v uherském sněmu od dob Dobrianského. Spojením se s *Ruskou radou Lemků* (Gagatko, Vyslocký) dne 21. prosince 1919¹¹² byl dán vznik *Karpato-ruské národní radě*, v jejímž čele byl již právě Beskid. Rusofilské smýšlení znamená, že snahou této národní rady bylo připojení oblasti k Rusku.

Jen o den později, tedy 9. listopadu 1918¹¹³, bylo založena v Užhorodě *Uhro-ruská národní rada* (*Rada uhrorus'koho narodam*). Z místa založení opět zkratkovitě pojmenování *užhorodská národní rada*). Vedoucími představiteli byli Simeon Sabov (1863-1929)¹¹⁴, Augustin Vološin (1874-1945)¹¹⁵ a Josif Kaminskij (1878-1944)¹¹⁶. Zpočátku tato rada počítala s rusínskou oblastí jako součástí Uherska za přiznání velmi široké autonomie.

Třetí nejvýznamnější skupinou byla *Ruská národní rada* založená 17. listopadu 1918¹¹⁷ v Chustě (odtud opět přízvisko *chustská*). V jejím čele stáli bratři Julij (1879-1955)¹¹⁸ a Mychajlo (1883-1969)¹¹⁹ Braščajkovi. Tato národní rada smýšlela ukrajinofilsky, bojovala tedy za připojení se k některému z existujících

¹⁰⁹ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Str. 27.

¹¹⁰ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 231.

¹¹¹ Tamtéž, strana 227.

¹¹² Tamtéž, strana 40.

¹¹³ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 27.

¹¹⁴ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 232.

¹¹⁵ Tamtéž, strana 233.

¹¹⁶ Tamtéž, strana 230.

¹¹⁷ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-754-2. Strana 343.

¹¹⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 227.

¹¹⁹ Tamtéž.

státních celků na území dnešní Ukrajiny. *Ukrajinská lidová republika* deklarovala svou úplnou samostatnost v Kyjevě již v lednu 1918¹²⁰. *Západoukrajinská republika* byla vyhlášena v listopadu 1918¹²¹ ve Lvově (jednalo se tedy mj. i o haličské území, kde žila i početná menšina Rusínů). Ukrajinofilská orientace však padla z důvodu krátkého života těchto republik. Již v průběhu roku 1919 se moci na Ukrajině chopili komunisté a posléze byly oba samostatné ukrajinské státní celky sloučeny a připojeny k Sovětskému svazu.

Ukrajinofilsky smýšlející rady vznikaly mezitím i v dalších městech. Již 8. listopadu¹²² byla v Jasini založena *Rus'ka národní rada* pod vedením Štefana Kločuraka (1895-1980)¹²³. Tato *jasiňská* národní rada vyvolala povstání proti obsazení maďarskou armádou z kraje ledna 1919. Výsledkem úspěšného povstání bylo dne 9. ledna 1919¹²⁴ vyhlášení Huculské republiky (předsedou vlády se stal přirozeně Kločurak). Tato samostatná a nezávislá republika nebyla žádným z okolních států oficiálně uznána a neměla ani příliš dlouhého trvání – zanikla v červnu 1919 po příchodu rumunské armády. V Marmarošské Sihoti se zase z iniciativy mladšího z bratrů Braščajků, Mychajla, 18. prosince 1918¹²⁵ zrodila *Marmarošská národní rada*.

Tento (značně zestručněný) popis krásně demonstruje roztržiténost politických sil v oblasti a nejednotnost národnostní, jazykovou i náboženskou, která ve společnosti panovala.

V průběhu ledna 1919¹²⁶ dorazila do oblasti Uherské Rusi také československá armáda se dvěma úkoly. V první řadě šlo o získání souhlasu pro připojení se k Československu od místních národních rad – prozatím své kladné stanovisko vyjádřili totiž pouze zástupci amerických Rusínů. Na druhou stranu ale motivací bylo také získání faktické moci nad územím prostřednictvím vojenské síly.

¹²⁰ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 35.

¹²¹ Tamtéž, strana 37.

¹²² Tamtéž, strana 40.

¹²³ Tamtéž, strana 230.

¹²⁴ Tamtéž, strana 41.

¹²⁵ Tamtéž, strana 40.

¹²⁶ Tamtéž, strana 42.

Na domácí rusínské půdě pro přijetí československé cesty nejvýznačnější roli sehrál 7. leden 1919¹²⁷, kdy byl v Prešově deklarován požadavek na spojení se s Československem původně *Karpato-ruskou národní radou*. Po jejím vzoru pak postupně navázaly i další rusínské vládní subjekty. V čele *Karpato-ruské národní rady* tehdy stál Anton Beskid, který byl po odevzdání memoranda odeslán Masarykem do Paříže, kde se posléze v únoru 1919¹²⁸ setkal se zástupci amerických Rusínů (Žatkovič a Gardoš). Společně vytvořili *evropskou rusínskou komisi*, zabývající se otázkou začlenění rusínského území do Československa a působící zpočátku při pařížské mírové konferenci. Společným jmenovatelem zahraničních i domácích rusínských snah byla otázka autonomie, na níž teprve přijde prostor v dalších kapitolách.

Dne 8. května 1919¹²⁹ se v Užhorodě sešli delegáti některých významnějších národních rad (užhorodské, prešovské a chustské) a založili *Centrální ruskou národní radu* (CRNR). V jejím čele stanul Anton Beskid, ve výboru dále působili známé postavy z ostatních rusínských národních rad jako Vološin, Braščajkovi, Gagatko nebo Kaminskij. Žatkovič byl jmenován čestným předsedou. Na půdě CRNR bylo také ještě v průběhu května přijato memorandum, které se definitivně vyslovalo pro připojení se k Československu (pod požadavkem široké autonomie). Poté byla vypravěna 105členná¹³⁰ (112členná¹³¹) delegace Rusínů do Prahy za účelem vyjednání konkrétních podmínek připojení a podoby tohoto soužití v čele s Beskidem, Vološinem, Žatkovičem a dalšími.

Z pohledu mezinárodního práva se otázka poválečného uspořádání Evropy včetně požadavku na připojení oblasti Uherské Rusi k Československu řešila na půdě pařížské mírové konference. Ta probíhala mezi 18. lednem 1919 a 21. lednem 1920 a řešila záležitosti týkající se poválečného uspořádání Evropy. Zástupci československé republiky byli mj. tehdejší ministr zahraničních věcí, Edvard Beneš

¹²⁷ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 30.

¹²⁸ BENEŠ, Edvard. *Podkarpatsko a jeho vztah k Československu*. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-37-6. Strana 14.

¹²⁹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 48.

¹³⁰ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 53.

¹³¹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN isbn80-7277-261-9. Strana 111.

(1884-1948)¹³², a první předseda československé vlády, Karel Kramář (1860-1937)¹³³. Mezi 11. a 12. březnem 1919¹³⁴ zde předložili několik memorand, přičemž jedním z nich byl vznesen požadavek na připojení území Uherské Rusi k Československu. Rozhodujícím aktem se pak stala tzv. malá saint-germainská mírová smlouva přijatá 10. září 1919¹³⁵, která definitivně stvrdila připojení Podkarpatské Rusi k Československu (čl. 10-13). Tato mezinárodní smlouva byla v rámci právního řádu Československa vyhlášena jako zákon č. 508/1921 Sb. z. a n.

Dodatečně byla tato mírová smlouva doplněna další, tzv. trianonskou mírovou smlouvou, přijatou dne 4. června 1920¹³⁶, kterou Maďarsko oficiálně uznalo příslušnost území Podkarpatské Rusi k Československu (čl. 48).

Celá připojovaná oblast Uherské Rusi zahrnovala plochu 12 617¹³⁷ km². Pro zajímavost dodávám, že souhrnná územní ztráta Uherska činila 232 578¹³⁸ km², z nichž ve prospěch Československa připadlo 26 % (61 553 km²).

¹³² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 227.

¹³³ Tamtéž, strana 230.

¹³⁴ Tamtéž, strana 43.

¹³⁵ Tamtéž, strany 49-50.

¹³⁶ Tamtéž, strana 51.

¹³⁷ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-spoločenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 10.

¹³⁸ Tamtéž.

Ústavněprávní zakotvení Podkarpatské Rusi dle československé ústavy z roku 1920

Komplikovaný vývoj mezi lety 1919-1920

Poté, co byla v květnu 1919 založena CRNR, která téhož měsíce vydala memorandum, jímž definitivně stvrdila souhlas s připojením oblasti Uherské Rusi k Československu, byla vypravena 105členná¹³⁹ delegace Rusínů do Prahy za účelem vyjednání konkrétních podmínek a podoby tohoto spojení. Delegace se skládala ze všech nejvýznačnějších představitelů rusínské domácnosti (Beskid, Vološin atd.) i zahraniční (Žatkovič) politiky.

Společným jmenovatelem zahraničních i domácích rusínských snah byla otázka autonomie, která byla od samotného počátku v těžkém konfliktu s proklamovanou politikou československých představitelů spočívající v jisté státní a národní jednotě. Otázka míry autonomie byla dlouhodobě řešena v rámci pařížské mírové konference. Zásadní zde bylo memorandum přednesené Edvardem Benešem, které mohlo do značné míry uspokojit rusínské představitele v otázce samosprávy, ačkoliv již závěr tohoto memoranda¹⁴⁰ mohl působit formou jistého zeslabení této pozice (Beneš totiž tento proces charakterizoval jako záležitost, kterou je potřeba zabudovat postupně; na druhou stranu toto zvolnění bylo vyváženo prohlášením, že je potřeba pokud možno co nejlépe vyrovnat rozdílnou úroveň jednotlivých částí území Československa, k dosažení čehož bude zapotřebí mnohých a nemalých finančních injekcí ve prospěch území Uherské Rusi). Z lingvistického (jazykového) pohledu je pozoruhodný i vývoj mezi označením území Uherské Rusi ve zmíněném memorandu a v závěrečné podobě tzv. malé saint-germainské mírové smlouvy, kterou došlo k oficiálnímu připojení Uherské Rusi k Československu. Zatímco v memorandu se hovoří o tomto území jako o *country*, v mírové smlouvě je tento pojem již užíván jako *territory*. Lze v tomto spatřovat jisté ochlazení koncepce absolutní autonomie Uherské Rusi ze strany československé delegace (a související snahu o prosazení myšlenky jednotného československého národa), nebo šlo o

¹³⁹ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 53.

¹⁴⁰ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-spoločenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strany 31-34.

pouhou změnu slovního obratu, která v sobě neskrývala žádný skrytý politický význam? Ale nepředbíhejme.

Od letních měsíců roku 1919 se celá záležitost autonomie oblasti intenzivně řešila mezi vrcholnými představiteli obou proudů, tedy mezi Masarykem a Žatkovičem. Tato oficiální část navázala na korespondenci osobnějšího rázu, která mezi oběma zmíněnými politiky probíhala od října 1918, kdy se poprvé setkali ve Philadelphii při ustavení Středoevropské demokratické unie. Dne 1. července 1919¹⁴¹ předložil Žatkovič Masarykovi tzv. *Fundamentals of Organization*. Obsahem byl návrh správního modelu pro území Podkarpatské Rusi, kde se mj. počítalo s velkou mírou autonomie, kterou zastřešoval guvernér, přičemž z hlediska společných zájmů celého státu byla i nadále upřednostněna pozice Prahy a československé vlády. V zásadě se však nejednalo o žádnou převratnou myšlenku, neboť tento návrh vycházel v mnohém z memoranda, které již o půl roku dříve (v říjnu 1918) předložil Žatkovič americkému prezidentovi Wilsonovi.

Ještě v červenci 1919¹⁴² vypracovalo Ministerstvo vnitra *Předběžný administrativní plán*, jehož prostřednictvím jmenovalo Žatkoviče do pozice předsedy Autonomní rady, působící na území Podkarpatské Rusi. Výkon československé státní moci byl zajištěn již od června 1919¹⁴³ prostřednictvím vojenské diktatury. Tu vyhlásil francouzský generál Edmond Charles Hennocque (1866-1933)¹⁴⁴, zplnomocněn k tomu byl ze strany slovenského *ministra s plnou mocou pro správu Slovenska*, Vavra Šrobára (1867-1950)¹⁴⁵. Postup československé armády přes demarkační linii však nastal již dříve na základě nařízení ministra národní obrany, Václava Klobáče (1868-1942)¹⁴⁶, ze dne 26. dubna 1919¹⁴⁷. Toto nařízení bylo v souladu s vývojem událostí v rámci pařížské mírové konference. Dne 18. srpna 1919* byla československou armádou obsazena prakticky celá oblast Uherské Rusi. Z hlediska správního byla vojenským orgánům podřízena *Civilní správa pro organizaci administrativy kraje*, které zase byly podřízeny veškeré župní úřady. V jejím čele

¹⁴¹ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 63.

¹⁴² Tamtéž, strana 64.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 56.

¹⁴⁵ Tamtéž, strana 233.

¹⁴⁶ Tamtéž, strana 230.

¹⁴⁷ Tamtéž, strana 46.

stanul od 1. srpna 1919¹⁴⁸ administrátor Jan Brejcha (1867-1924)¹⁴⁹. Brejcha a celá Civilní správa byli pod přímým řízením ministerstva vnitra. Vojenská diktatura byla na území zavedena z důvodu částečného chaosu po odchodu maďarské a rumunské armády (respektive rumunských jednotek; rumunská armáda jako celek byla odvolána v červenci 1920¹⁵⁰, po čemž byla uzavřena tzv. sevreská mírová smlouva zabývající se záležitostmi československo-rumunských hranic), který v oblasti vyústil v pokusy o ovládnutí území činností komunistů, maďarských separatistů a ve svém důsledku mířil také proti rozšířenému banditismu a bezpráví. K otázce vojenské diktatury ještě nutno poznamenat, že oficiálně byla nad oblastí vyhlášena k 1. říjnu 1919¹⁵¹ a trvala pak až do jejího oficiálního odvolání ze dne 9. ledna 1922¹⁵². Autonomní rada v čele se Žatkovičem sice *de facto* existovala, ale *de iure* nikoliv, neboť k takové existenci bylo zapotřebí nějaké právní normy. K jejímu přijetí ale došlo až v průběhu listopadu 1919. Jinak kromě Žatkoviče byli dalšími členy Autonomní rady Vološin, Braščajko, Toronskyj a Ilja Hadžega (1879-1945)¹⁵³.

Žatkovič po jmenování guvernérem Autonomní rady v srpnu 1919 odcestoval do USA. Vzhledem k tomu, že však v té chvíli ještě neexistovala žádná právní norma, jeho postavení guvernéra nemělo velkého významu a faktickou moc na Podkarpatské Rusi držel Brejcha a jemu podřízená Civilní správa. Žatkovič se snažil o získání výslovného vládního prohlášení o jeho jmenování předsedou Autonomní rady, aby byla jeho vyjednávací pozice v zámoří silnější. Z různých kruhů se totiž objevovaly různé nepravdivé články, které například hovořily o Žatkovičově úmrtí (rukou československé armády) nebo jej titulovaly přízvisky jako maďarský bolševik atp. Žádné z těchto se však nezakládaly na pravdě. Účel Žatkovičovy cesty do USA nebyl ledajaký – do zámoří se navracel z důvodu konání velkého shromáždění amerických Rusínů. Kongres se konal v notoricky známém

¹⁴⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 56.

¹⁴⁹ Tamtéž, strana 227.

¹⁵⁰ Tamtéž, strana 50-51.

¹⁵¹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 111.

¹⁵² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 57.

¹⁵³ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-754-2. Strana 220.

měště Homestead, Pensylvánie, dne 15. září¹⁵⁴ a nesl se v duchu značně odlišném od reality. Žatkovič sám uvedl, že se počítá mj. s vlastní státní bankou, vlastním vojskem nebo samostatným delegátem Rusínů při Společnosti národů¹⁵⁵. Žádná z těchto věcí se však nikdy nerealizovala. Úsměvnou vsuvkou může být též návrh na změnu názvu Československé republiky, který ze strany amerických Rusínů na tomto kongresu taktéž padl. Název *Sjednocené území středoevropských Slovanů*¹⁵⁶ opravdu neměl sebemenší naději na jakýkoliv úspěch. Z pohledu Žatkoviče tak proběhl kongres a celé americké intermezzo velmi úspěšně. Ze všech stran byl oslavován a jeho mandát pro řešení podkarpatoruské otázky byl prodloužen. Na svět však vycházely i některé další názory, proti Žatkovičovi se začaly vymezovat některé rusínské organizace smýšlející rusofilsky (spojením se s ruským státem). Žatkovič se však do Československa na přelomu září a října 1919¹⁵⁷ vrátil s dobrou náladou a pocitem úspěchu.

Bylo evidentní, že najít společnou střední cestu mezi proudem československým a rusínským v otázce autonomie Podkarpatské Rusi bylo zejména v úvodní fázi takřka nemožné. Zatímco Rusíni požadovali co možná největší míru autonomie co možná nejdříve, zástupci československé politiky se tohoto přirozeně obávali, neboť taková situace by jednak mohla přinést od samotného počátku soužití určitý odklon rusínské veřejnosti od Československa („my je nepotřebujeme“), druhak přinést v případě Beskidova proruského křídla i směřování celé autonomní oblasti Uherské Rusi směrem na Moskvu. Přirozeně tak cílem československé politiky bylo v první řadě zavést kontrolu nad oblastí, aby zkrátka bylo jasné, kdo je novým pánem. Proto byl také zaveden institut administrátora (vládou jmenovaného úředníka) a jemu podřízené Civilní správy. Pražský proud tím přitom nechtěl omezovat práva Rusínů na jejich vlastním území; účelem tohoto postupu bylo zavést na území československou státní moc v její plné suverenitě, přičemž s pozvolným právem na samosprávu a potažmo i autonomii se počítalo. Shoda a

¹⁵⁴ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-spoločenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 66-67.

¹⁵⁵ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-spoločenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 69.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž, strana 70.

nalezení kompromisu v roce 1919 mezi oběma proudy tak byla ze své podstaty nemožná.

V listopadu došlo k přijetí právní normy, která zakotvila postavení Podkarpatské Rusi v rámci Československa. *Generální statut pro organizaci a administraci Podkarpatské Rusi* (dále jen Generální statut) byl přijat 7. listopadu 1919¹⁵⁸ (vyhlášen 18. listopadu 1919¹⁵⁹). Byl výsledkem několikaměsíční vzájemné činnosti představitelů proudů československého a rusínského. První část se skládala z doslovného opisu čl. 10-13 tzv. malé saint-germainské mírové smlouvy, druhá část hovořila o vymezení hranic Podkarpatské Rusi, třetí část obsahovala ustanovení týkající se záležitostí jazykových nebo školských a zabývala se také otázkou názvu (Generální statut poprvé oficiálně zavedl pro oblast označení *Podkarpatská Rus*) a poslední čtvrtá část se skládala z ustanovení o administrativní organizaci.

Tento dokument však nebyl Žatkovičem přijat jednoznačně pozitivně, neboť více vyhovoval snahám československé politiky. Od svého návratu z USA v říjnu jej kritizoval a přispěchal i s řadou výhrad a jejich možných řešení. Žatkovičovi a celé rusínské straně na něm vadila zejména funkce tzv. administrátora (nezávislého na Rusínech), který významně omezoval pravomoc guvernéra. Některé připomínky Žatkoviče pak do konečné podoby Generálního statutu začleněny přece jen byly (např. název Podkarpatská Rus, dočasnost funkce administrátora nebo změna názvu vrcholného subjektu z Autonomní rady na Autonomní direktorium). Žatkovič až doposud zastával post dočasného předsedy Autonomní rady a toto postavení mu bylo dáno – tentokrát oficiálně – po přijetí Generálního statutu. Byl tedy jmenován předsedou Autonomního direktoria, které svou činnost zahájilo 6. prosince 1919¹⁶⁰. Reálně však mělo Direktorium spíše poradní charakter, faktická moc byla vykonávána administrátorem, jímž byl i nadále Jan Brejcha.

Spory o činnost Autonomního direktoria a rozsah jeho kompetencí byly na pořadu dne prakticky od přijetí Generálního statutu. Problematickým však byla také nejednotnost rusínské strany. Tamní CRNR se totiž rozčlenila již na podzim 1919

¹⁵⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 57.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 84.

na dvě frakce, z nichž jedna zastávala postoj československý (Vološin), zatímco ta druhá (Beskidova) postoj rusofilský. Žatkovičova pozice byla tedy obtížná. Na jedné straně byl ze strany domácích i zahraničních Rusínů viděn jako osoba zplnomocněná k vyjednávání s československou vládou v Praze, na straně druhé byl jmenován do pozice předsedy Direktorია, s jehož úpravou však sám vnitřně nesouhlasil, což plyne z jeho četných výhrad a připomínek v průběhu přijímání Generálního statutu. Jeho úkolem tak bylo prosazovat na území Podkarpatské Rusi, kde se to různými skupinami a názory jen hemžilo, něco, s čím vlastně ani sám osobně stoprocentně nesouhlasil. Na přelomu prosince 1919 a ledna 1920 vypracoval vlastní politický program, který byl zveřejněn v Lidových novinách 11. ledna 1920¹⁶¹. Obsahem tohoto programu byl zjednodušeně řečeno nesouhlas Žatkoviče s Generálním statutem, svým způsobem se tak jednalo o pokračování boje, který Žatkovič vedl s představiteli československé politiky před jeho přijetím. Zatímco oficiálně pražský proud zastával zásadu jednokolejnosti správy na území Podkarpatské Rusi, fakticky se sám podílel na zavádění dvojkolejnosti (administrátor a Civilní správa versus Autonomní direktorium). Direktorium samo o sobě bylo častým terčem kritiky a neoblíbenosti ze strany Rusínů, jak ostatně vyplývá i ze zprávy redaktora Krejčího¹⁶², který působil na Podkarpatské Rusi z pověření ministerstva vnitra. Rusínská strana výrazně projevovala nesouhlas s postavením Direktorია dle Generálního statutu. Kromě podřízenosti Civilní správě – *de facto* se totiž jednalo o poradní orgán bez výkonné moci – šlo zejména o rozsah kompetencí Direktorია. V průběhu ledna 1920¹⁶³ vypracovala CRNR deklaraci, v níž navrhovala určité změny, s nimiž by pak rusínská strana mohla co do oblasti kompetencí Direktorია souhlasit. Na základě této deklarace pak došlo k dalším jednáním mezi československou vládou a členy Direktorია. Jejich pohledy se značně rozcházely. Pražská strana argumentovala nevyspělostí rusínského obyvatelstva i politiky, ale zejména také rozporem s pařížskou mírovou konferencí. I přes to však spatřovala potřebu upravit vzájemné poměry pro jejich zlepšení do budoucna. Základní požadavky rusínské strany byly tyto: zrušení úřadu administrátora i Direktorია a jmenování prozatímního gubernátora, odchod všech československých úředníků z Podkarpatské Rusi a zřízení ministra pro

¹⁶¹ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-spoločenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 99.

¹⁶² Tamtéž, strana 101.

¹⁶³ Tamtéž.

Podkarpatskou Rus. Tyto požadavky však ze strany československé nebyly přijaty a navrhovaná řešení se sestávala i nadále z jednostranného hlediska. To také vedlo k rezignaci Žatkoviče na post předsedy Direktorია (oznámena již 19. února 1920¹⁶⁴, ale přijata až 20. dubna 1920¹⁶⁵). K rezignaci došlo jen velice těsně před přijetím československé ústavní listiny na konci února 1920.

Ústavní listina republiky Československé

Ústavní listina Československé republiky byla přijata Národním shromážděním 29. února 1920¹⁶⁶ (odtud také její přílehlavé označení *únorová ústava*). Vyhlášena byla jako zákon č. 121/1920 Sb. z. a n. Skládala se ze šesti hlav (Všeobecná ustanovení; Moc zákonodárná. Složení a působnost Národního shromáždění a jeho obou sněmoven; Moc vládní a výkonná; Moc soudcovská; Práva a svobody, jakož i povinnosti občanské; Ochrana menšin národních, náboženských a rasových), které obsahovaly dohromady celkem 124 paragrafů.

Tato norma nejvyšší právní síly zakotvila kromě dalšího také základní rámeček připojení Podkarpatské Rusi k Československu ve smyslu tzv. malé saint-germainské mírové smlouvy. Ústava se záležitostmi Podkarpatské Rusi zabývá v ustanovení § 3 (Hlava první: Všeobecná ustanovení). V jeho prvním odstavci je zakotven princip jednotného a nedílného území československého státu, jehož hranice lze měnit jedině na základě ústavního zákona. Druhý odstavec pak hovoří o *samosprávném území Podkarpatské Rusi*¹⁶⁷, jež má být vybaveno co možná nejširší autonomií, která však bude v souladu s jednotností československého státu. Ústava tedy neobsahovala žádná ustanovení, z nichž by mohlo plynout federativní nebo spolkové uspořádání státu. Třetí odstavec zakotvil sněm Podkarpatské Rusi, který si volí své předsednictvo. Následující odstavec vyjmenovává kompetence tohoto sněmu (věci jazykové, vyučovací, náboženské, místní správy a další věci přenesené na sněm zákonem). Zákony sněmu vyžadovaly pro svou platnost podpis prezidenta republiky i guvernéra Podkarpatské Rusi a vyhlášovány byly ve zvláštní sbírce. Pátý odstavec přiznává autonomní oblasti právo na přiměřené zastoupení v rámci Národního shromáždění. Odstavec číslo šest pojednává o guvernérovi Podkarpatské Rusi, který je jmenován prezidentem republiky na návrh vlády,

¹⁶⁴ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-spoločenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 107.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž, strana 127.

¹⁶⁷ Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., Ústavní listina Československé republiky

odpovědný je také sněmu Podkarpatské Rusi. Dle sedmého odstavce budou funkcionáři Podkarpatské Rusi vybíráni v rámci možností z jejího obyvatelstva, osmý odstavec odkazuje na zvláštní ustanovení ohledně práva volit a být volen do sněmu a konečně poslední devátý odstavec zakotvuje, že součástí této ústavní listiny je i zákon Národního shromáždění stanovující hranice Podkarpatské Rusi.

Základní zásady připojení Podkarpatské Rusi k Československu byly stanoveny v člancích 10-13 tzv. malé saint-germainské mírové smlouvy a tyto byly pak o několik měsíců později aplikovány i v rámci samotné ústavní listiny. Ústava sice dostala těmto ustanovením, avšak některé z nich interpretovala odlišným způsobem, který více vyhovoval smýšlení pražského centralistického proudu. Důraz byl kladen především na celkovou územní celistvost a jednotu, kde ale zákonodárce zároveň přiznával území Podkarpatské Rusi výraznější práva na samosprávu. Autonomie Podkarpatské Rusi byla otázkou velice složitou, přičemž pohledy na její faktickou existenci a rozsah se v politických kruzích značně lišily. Hlavním bodem těchto sporů byl rozdílný pohled na rozsah pravomocí centrálních (pražských) a oblastních (podkarpatoruských) orgánů.

Ústava obsahovala i některé rozpory oproti tzv. malé saint-germainské mírové smlouvě. Za příklad uveďme, že zákony autonomního (rusínského) sněmu se dle ústavy nabývaly platnosti až po podpisu prezidenta republiky (§ 64 odst. 1 bod 5)¹⁶⁸. V čele autonomní oblasti Podkarpatské Rusi stál dle ústavy guvernér jmenovaný prezidentem republiky na návrh vlády odpovědný také sněmu Podkarpatské Rusi, ačkoliv podle mírové smlouvy měl být odpovědný pouze autonomnímu sněmu¹⁶⁹.

Rusínům se nelíbilo srovnání jejich situace se Slovenskem. Tam bylo totiž ustanoveno *Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska* (v čele již zmíněný Vavro Šrobár), které mělo oproti podkarpatoruskému Direktoriu (a všem obdobným institucím) značně širší pravomoci. Zatímco na Podkarpatské Rusi tak výsadní funkce předsedy Direktoría (a posléze guvernéra) neobsahovala výraznější kompetence a spočívala plně na rozhodnutích centrální československé vlády, slovenský ministr Šrobár disponoval vícero pravomocemi a mohl například vydávat vlastní nařízení.

¹⁶⁸ Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., Ústavní listina Československé republiky

¹⁶⁹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 115.

Komplikace přinášel i nevyřešený pohled na otázku vztahu mezinárodního práva a ústavní listiny. V pohledu na to, zda je mírová smlouva v nadřazeném postavení oproti vnitrostátní úpravě, se rozcházely i tehdejší dva významní českoslovenští juristé František Weyr a Jiří Hoetzel (1874-1961)¹⁷⁰. Podle Hoetzela¹⁷¹ neexistovala žádná povinnost včlenit články mírové smlouvy do ústavní listiny, ale podle Weyra¹⁷² musela být československá právní úprava ve shodě s rozhodnutím na poli mezinárodním.

S určitým odstupem času pak byla otázka autonomie včleněna do právního řádu Československa skrze zákony, avšak uvedení do praxe spočívalo stále na zájmu ústředních orgánů státu.

Předcházející působnost institucí Direktoría a administrátora byla ze své podstaty řešením dočasným, které mělo působit zejména do zakotvení celé záležitosti na ústavní úrovni. K tomu tedy došlo 29. února 1920.

Ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi

Na ústavě Podkarpatské Rusi (respektive zákonu o autonomii Podkarpatské Rusi) se pracovalo již od počátku roku 1920 a hlavním účelem bylo konečné řešení otázky míry autonomie Podkarpatské Rusi. Zatímco pražská strana byla s přijetím ústavní listiny v únoru 1920 a revize Generálního statutu v dubnu 1920¹⁷³ se zakotvením autonomie spokojena, rusínská strana nikoliv. Na podzim 1920¹⁷⁴ byly vypracovány dva návrhy tohoto zákona, předložené Žatkovičem a předsedou vlády J. Černým. Lze jimi názorně demonstrovat, jak byly představy obou směrů odlišné. Oba návrhy například obsahovaly ustanovení o sněmu Podkarpatské Rusi, v Černého verzi však byl výrazně zastoupen prvek nadřazeného československého státu. Na jaře 1921¹⁷⁵ pak přišel Hoetzel s rozpracovanějším Černého návrhem (zejména v oblasti působnosti tohoto sněmu). Vlastní návrh vypracovala také Kancelář prezidenta republiky, která se snažila mezi Hoetzelovým a Žatkovičovým návrhem nalézt kompromis. Všechny tyto návrhy se paradoxně shodovaly v počtu zástupců autonomního sněmu (45) i počtu vysílaných zástupců Rusínů do

¹⁷⁰ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 229.

¹⁷¹ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-sociální aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 141.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž, strana 130.

¹⁷⁴ Tamtéž, strana 146.

¹⁷⁵ Tamtéž, strana 148.

československého Národního shromáždění (9 poslanců a 4 senátoři). Později byl nakonec vypracován návrh zákon o autonomii Podkarpatské Rusi, tato osnova však ani nebyla předložena Národnímu shromáždění a celá věc se odložila. Určitou náhražkou záležitosti autonomie mělo být zemské zřízení na základě zákona o organizaci politické správy z roku 1927, o kterém hovořím v rámci následující kapitoly.

Na ústavněprávní vývoj v otázce problematické autonomie pak bylo navázáno jen o pár týdnů později. Dne 26. dubna 1920¹⁷⁶ byla vyhlášena upravená podoba Generálního statutu. Žatkovič byl jmenován prozatímním guvernérem. Československá strana demisi Žatkoviče označovala sice za formální akt, je však více než zřejmé, že jím nebyla. V demisi se skrývala jednotná snaha celé rusínské strany o revizi Generálního statutu a zlepšení pozice Direktorია. Funkce administrátora byla zachována (přejmenována však na viceguvernéra) a na tento post byl v průběhu května jmenován Dr. Petr Ehrenfeld (1866-1944)¹⁷⁷, dosavadní vládní komisař v Brně. I pozice guvernéra nedostála výraznějších změn. I nadále byl jmenován prezidentem republiky na návrh vlády, přičemž byla stanovena dočasnost jeho pozice do ustavení rusínského autonomního sněmu.

Od přijetí revidované podoby Generálního statutu si rusínská strana slibovala zejména zesílení vlastní pozice a její přiblížení formě autonomie v podobě, jakou si představovali. Úpravy, k nimž však revize dospěla, byly převážně kosmetického charakteru. Byl sice zrušen úřad administrátora i Autonomní direktorium, jejich činnost však *de facto* přešla na instituce jinak pojmenované, ačkoliv i tak o jistém drobném posunu hovořit lze. Ne však dostatečným pro rusínskou stranu. Generální statut z dubna 1920 nově počítal s funkcí guvernéra, viceguvernéra a s ustavením Guberniální rady. Pozice viceguvernéra byla opravdu velice zajímavou. V zásadě se jednalo o nástupce úřadu administrátora, šlo tedy o osobu, která byla odpovědná československé vládě a držela ve svých rukou vyšší moc než samotný guvernéř, který měl zejména reprezentativní funkci. Viceguvernéř byl ale opravdu pozoruhodným institutem, neboť o této pozici nehovořila ani mírová smlouva ze září 1919 ani československá ústavní listina z února 1920. V případě Generálního

¹⁷⁶ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 143.

¹⁷⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 228.

statutu se tak jednalo o rozšíření právního (ústavního) rámce na základě vládního nařízení, které dokonce ani nebylo řádně vyhlášeno ve Sbírce zákonů a nařízení (nevyhlášen byl jen původní statut z listopadu 1919¹⁷⁸). Guberniální rada pak měla sice o trochu více kompetencí než předcházející Direktorium, ale i nadále nedisponovala zákonodárnou či výkonnou mocí a měla tak pouhý poradní charakter. Navíc nebyla nikdy provedena v praxi.

V roce 1920 měly proběhnout obecní volby, volby do Národního shromáždění a do autonomního rusínského sněmu. Dle odborné veřejnosti i československé vlády však ještě situace na Podkarpatské Rusi neuzrála natolik, aby se volby mohly konat. Zatímco tak již byla vyhlášena ústava, zakotvující právo rusínské menšiny na přiměřený počet poslanců a senátorů, jenž byl volebními řády stanoven početně na 9 poslanců a 4 senátory, v praxi však toto v rámci prvních voleb v roce 1920 provedeno nebylo.

Žatkovič s procesem provádění autonomie nebyl dlouhodobě spokojen a svou definitivní rezignaci podal 16. března 1921¹⁷⁹. Poté odcestoval zpátky do Spojených států amerických, ale záležitosti Podkarpatské Rusi i nadále sledoval. Po svém odjezdu také vydal brožuru *Exposé*, v níž otázku autonomie a reálného stavu na Podkarpatské Rusi podrobně popisoval.

K záležitosti rusínské autonomie se s odstupem času vyjádřil tehdejší ministr zahraničních věcí a pozdější prezident republiky, Edvard Beneš: „*Vláda československá nikdy na své závazky nezapomněla, nikdy na něm nezapomene a to, co je v mírových smlouvách, děj se co děj provede. Autonomie tak, jak se k ní republika Československá zavázala a závazek ten i do své ústavní listiny pojala, bude v nedaleké době prováděna, a to poctivě a důsledně, v dohodě s vámi všemi, a krok za krokem, postupně podle toho, jak jednotlivé přípravy k tomu budou dokončeny. V roce příštím budou všeobecné volby do pražského parlamentu. Do té doby budou odhlasovány některé zákony, autonomie se týkající, a po příštích*

¹⁷⁸ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 144.

¹⁷⁹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 59.

*volbách budou, jak jsem řekl, jednotlivé zákony a nařízení, které budou krok za krokem provádět autonomistická opatření, uváděny v praktický život.*¹⁸⁰“

Proces provádění autonomie Podkarpatské Rusi byl několikrát předmětem řešení Společnosti národů. Za příklad uveďme situaci z prosince 1932, kdy podal stížnost v této věci jistý promaďarsky smýšlející Rusín, Michal Juhász. Stížnost byla projednána zvláštní komisí Rady Společnosti národů (zástupci Anglie, Francie a Mexika) a rozhodla takto: „*Výbor Rady Společnosti národů probral obsáhlé doklady, které mu byly předloženy na schůzi 11. října 1933, a byl svrchovaně uspokojen otevřeností, přesností a jasností připomínek československé vlády ve všech bodech, kterých se stížnost dotýká, zejména pokud jde o jazykovou praxi, školní správu, různé druhy vyučování atd. Otázka autonomie Podkarpatské Rusi, jak se o ní zmiňují články 10 a násl. Menšinové smlouvy s Československem – jíž se týkalo již několik žádostí a znovu i tato poslední stížnost – nemohla ovšem neupoutati pozornost Výboru. Výbor si s uspokojením povšiml u této otázky poznámek československé vlády, zejména toho, že politická výchova obyvatelstva tohoto území k chystané autonomii pokračuje příznivě a že značně pokročila.*“¹⁸¹

Podkarpatská Rus se požadované autonomie nakonec dočkala. Došlo k tomu ale až v listopadu 1938¹⁸², kdy byl československý stát pod výrazným nátlakem v souvislosti s mnichovskou dohodou a vznikem tzv. druhé republiky. V listopadu 1938 tedy Národní shromáždění schválilo návrh ústavního zákona č. 328/1938 Sb. z. a n., o autonomii Podkarpatské Rusi. Tento zákon vstoupil v platnost 16. prosince 1938¹⁸³. Ale o tom až později.

¹⁸⁰ BENEŠ, Edvard. *Podkarpatsko a jeho vztah k Československu*. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-37-6. Strany 23-24.

¹⁸¹ BENEŠ, Edvard. *Podkarpatsko a jeho vztah k Československu*. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-37-6. Strana 26.

¹⁸² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 99.

¹⁸³ Tamtéž, strana 77.

Podkarpatská Rus v období první ČSR (1918-1938), její politický a správní systém

Obecné informace

Podkarpatská Rus zaujímala z hlediska rozlohy 12 617 km², tedy asi 8,98 % rozlohy celého tehdejšího Československa. Na jejím území žilo 599 808¹⁸⁴ obyvatel (1921) a vzhledem k nejvyššímu přirozenému přírůstku obyvatel v rámci celé republiky zde bylo během následujícího sčítání lidu v roce 1930 napočteno 709 129¹⁸⁵ obyvatel.

Hlavním městem byl po téměř celé období soustátí Užhorod. Důsledkem tzv. vídeňské arbitráže z listopadu 1938¹⁸⁶ ale došlo ke změně kvůli úpravě státních hranic a s nimi souvisejícími územními ztrátami Československa (včetně Užhorodu) ve prospěch Maďarska. Novým hlavním městem oblasti se pak stal Chust.

Vrcholná politická reprezentace se zejména v úvodních letech první republiky sestávala ze dvou funkcí. První byla znakem státní správy (státem dosazovaný administrátor, později viceguvernér a od roku 1928¹⁸⁷ zemský prezident), druhá pak samosprávy (guvernér).

Administrátor

- Jan Brejcha (1867-1924)¹⁸⁸ od 1.8.1919¹⁸⁹

Viceguvernéři

- Petr Ehrenfeld (1866-1944)¹⁹⁰ od května 1920¹⁹¹
- Antonín Rozsypal (1866-1937)¹⁹² od 1923¹⁹³

¹⁸⁴ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. Praha: knihkupectví Bursík a Kohout, 1924. Strana 59.

¹⁸⁵ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Praha: knihkupectví Bursík a Kohout, 1934. Strana 46.

¹⁸⁶ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 75.

¹⁸⁷ Tamtéž, strana 65.

¹⁸⁸ Tamtéž, strana 227.

¹⁸⁹ Tamtéž, strana 56.

¹⁹⁰ Tamtéž, strana 228.

¹⁹¹ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 107.

¹⁹² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 232.

¹⁹³ Tamtéž, strana 60.

Zemští prezidenti

- Antonín Rozsypal (1866-1937)¹⁹⁴ od 1928¹⁹⁵
- Jaroslav Mezník (1884-1941)¹⁹⁶ od 1937¹⁹⁷

Guvernéři

- Grigorij Žatkovič (1886-1967)¹⁹⁸ 6.12.1919¹⁹⁹ - 16.3.1921²⁰⁰
- Anton Beskid (1855-1933)²⁰¹ 14.12.1923²⁰² - 1933²⁰³
- Konstantin Hrabar (1877-1938)²⁰⁴ 1935²⁰⁵ - 10/1938²⁰⁶
- Ivan Parkányi (1896-1997)²⁰⁷ od října 1938²⁰⁸

Jaké byly vztahy mezi Rusíny a Čechy, potažmo Rusíny a Slováky, na počátku vzájemného soužití? Podle některých historiků vlastně neexistovala žádná výraznější historická souvislost, na níž by se daly česko-rusínské vztahy budovat. Jistou výjimkou mohly být snad řídké obchodní styky, k nimž docházelo již v době před první světovou válkou, nebo občasné personální kontakty (v oblasti Podkarpatské Rusi jistý čas pobýval i Komenský). O oblasti se zmiňoval Dobrovský již v roce 1814²⁰⁹. Letmé styky mezi Čechy a Rusíny (např. působení

¹⁹⁴ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 232.

¹⁹⁵ Tamtéž, strana 65.

¹⁹⁶ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 232.

¹⁹⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 65. Dle jiného zdroje však k této personální výměně došlo již v roce 1936 (ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 233.)

¹⁹⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 234.

¹⁹⁹ PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6. Strana 84.

²⁰⁰ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 59.

²⁰¹ Tamtéž, strana 227.

²⁰² Tamtéž, strana 60.

²⁰³ Tamtéž, strana 69.

²⁰⁴ Tamtéž, strana 229.

²⁰⁵ Tamtéž, strana 69.

²⁰⁶ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 244.

²⁰⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 231.

²⁰⁸ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 244.

²⁰⁹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 29.

Vojtěcha Pondělíčka a jeho skupiny po roce 1850²¹⁰) pak byly nadobro přetřhány rakousko-uherským vyrovnáním v roce 1867. Absolutně odlišný vývoj českých zemí a oblasti tehdejší Uherské Rusi (nejen právní, ale i kulturní a společenský) tak od samotného soužití pod společnou vlajkou předznamenal určité komplikace.

Vztah se Slováky byl logicky mnohem bližší (historicky, kulturně, a především i geograficky) a mnohdy přispěl také k jisté kooperaci mezi politickými představiteli těchto uherských menšin.

Ochrana menšin a Společnost národů

Společnost národů (dále také jako SN) se zabývala v rámci Pařížské mírové konference i ochranou menšin. Dne 1. května 1919²¹¹ byla zřízena *Komise pro nové státy* (nazývaná komisí menšinovou). Jejími členy byly státy USA, Velká Británie, Francie, Itálie a Japonsko. Od původního plánu, jímž bylo zařazení otázky ochrany menšin do statutu Společnosti národů, se upustilo s rozhodnutím, že tato problematika bude řešena v rámci jednotlivých mírových smluv.

Ochrana menšin neznamenal žádnou převratnou myšlenku, jelikož se k obdobným záležitostem státy zavazovaly při uzavírání smluv o nově přiřčeném území již v minulosti. Pařížská mírová konference však v tomto ohledu přinesla jednu podstatnou změnu – nově měla fungovat Společnost národů, která nad dodržováním těchto smluv (a potažmo tedy i ustanovení o ochraně menšin) měla dohlížet jakožto nezávislý subjekt. Jako nejproblematictější místo této ochrany se v průběhu především 20. let objevily nesrovnalosti týkající se procesních otázek. Docházelo k častým diskusím i změnám. Například již v říjnu 1920²¹² byl prosazen Československem a Polskem významný doplněk, jímž byl ustanoven tzv. *výbor tří*. Tento pak rozhodoval jako první instance, jestli bude petice vůbec předložena Radě Společnosti národů.

Kromě Společnosti národů se otázkou ochrany menšin dále zabývaly i některé nevládní mezinárodní organizace jako *Mezinárodní unie sdružení pro Společnost národů* nebo *Meziparlamentní unie*.

²¹⁰ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 30.

²¹¹ PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1639-1. Strana 34.

²¹² Tamtéž, strana 54.

Které menšiny byly v Československu nejsilněji zastoupeny? Dle sčítání lidu z roku 1921 bylo obyvatelstvo z hlediska národnosti rozděleno následovně²¹³: 65,5 % Čechoslováci, 23,3 % Němci, 5,6 % Maďaři, 3,4 % Rusíni a Rusové, 1,3 % židé, 0,5 % Poláci.

Záležitost ochrany menšin byla zakotvena v rámci známé tzv. malé saint-germainské mírové smlouvy z 10. září 1919, jíž bylo zároveň přiřčeno území tehdejší Uherské Rusi k Československu.

Úvodní část saint-germainské smlouvy byla věnována ochraně menšin. V článku 2 je zakotven závazek Československa na dodržování rovnosti mezi všemi obyvateli. Záležitostí státního občanství se věnují články 3-6. Základními zásadami této ochrany byla rovnost před zákonem a stejná občanská a politická práva pro všechny bez ohledu na jejich pohlaví, rasu, náboženství či jazyk. V čl. 9 bylo také zajištěno právo na vyučování v jazyce menšiny v oblastech, kde žilo značné procento příslušníků některé z menšin. Typicky se v tomto případě jednalo např. právě o území Podkarpatské Rusi. Pro úplnost ještě nutno podotknout, že tato mírová smlouva pak ve svých člancích 10-13 zakotvila právní postavení Podkarpatské Rusi v rámci Československa, jak již bylo na několika místech této práce zmíněno.

Z procesněprávního pohledu mírová smlouva zakotvila možnosti ochrany menšin dvojným způsobem – buď bylo možné upozornit na porušení smlouvy Společnost národů, nebo předložit žalobu *Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti*. Aktivní legitimací však disponovali pouze členové Rady SN, což stálo v očividném rozporu proti zásadě rovnosti členů SN. Problematickou ale byla otázka, jak se vlastně má člen Rady SN – cizí stát – o porušování ochrany menšin dozvědět.

Právo podávat petici k SN za účelem projednání věcí týkajících se ochrany menšin měli ale i jednotlivci (fyzické nebo právnické osoby). Právě na základě těchto podání pak probíhala aktivita orgánů SN nejčastěji²¹⁴. Z procesního hlediska byly petice nejprve zkoumány z pohledu jejich přijatelnosti, teprve poté postupovaly k tzv. výboru tří států, jenž se snažil o kompromisní a smírné vyřešení problému, a teprve v případě neúspěchu tohoto výboru postupovala petice až k Radě SN. Za

²¹³ PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1639-1. Strana 268.

²¹⁴ Tamtéž, strana 104.

období 1921-1939 obdržel sekretariát SN na 950²¹⁵ petic, z nichž jen přibližně 550²¹⁶ bylo uznáno za přijatelné (tzn., že se jimi následně zabýval *výbor tří*; nepřipustné byly například petice požadující změny státních hranic) a pouze 14²¹⁷ stížností bylo předloženo Radě SN. Proti Československu byla podána řada petic, jejich nejčastějšími autory byli členové německé menšiny, ale pozadu nezůstávali ani Maďaři. Drtivá většina těchto řízení ale byla uzavřena již v rámci fáze u *výboru tří*, které bylo vyjádřeními československé vlády ke konkrétní petici vždy uspokojeno.

První petici, která se obvykle týkala provedení autonomie v oblasti Podkarpatské Rusi, podal známý maďarský poslanec a aktivista (snažící se o obnovení uherského území jako celku; zakladatel politické strany *Magyar-Ruthén Politikai Párt*), Mikuláš Kutkafalvy, již dne 10. září 1921²¹⁸. Následoval zcela typický postup – *výbor tří* si vyžádal stanovisko československé vlády (ta jej v tomto konkrétním případě odeslala 18. listopadu 1921²¹⁹) a již o tři dny později výbor oznámil svou spokojenost s jejím obsahem. Obdobné petice poté přicházely na půdu Společnosti národů v takřka pravidelných intervalech. Pro československou vládu komplikované bylo např. podání tří petic v krátkém časovém sledu na přelomu let 1927/1928²²⁰ (haličský Ukrajinec Petruševyč, rusínský politik Ivan Kurtjak a americká organizace *Rusínská rada národní obrany*). Československo však z těchto sporů vždy odešlo vítězně.

Jak bylo téma ochrany menšin zakotveno v rámci československé ústavy²²¹ z roku 1920? Z pohledu menšin byl problematický již samotný úvod Preambule, který totiž vlastně užitím sousloví *my, národ československý* nehovoří v dané situaci o menšinách. Přijatelnějším a přesnějším by snad mohl být výraz *občané*.

Záležitostí menšin je věnována zejména Hlava VI (§ 128-134), ačkoliv i některé další části Ústavy se tomuto tématu věnují. Typickým příkladem bude Hlava I, § 3, odst. 2-9, které se týkají záležitostí Podkarpatské Rusi. Dále se záležitostí menšin

²¹⁵ PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1639-1. Strana 105.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 195.

²¹⁹ Tamtéž, strana 197.

²²⁰ Tamtéž, strana 209.

²²¹ Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., Ústavní listina Československé republiky

dotýká také § 106 odst. 2, který zakotvuje právo každého na ochranu života i svobody bez ohledu na *původ, státní příslušnost, jazyk, rasu nebo náboženství*. I důvodová zpráva obsahuje informaci, že jde v případě tohoto ustanovení o recepci čl. 2 odst. 1 tzv. malé saint-germainské mírové smlouvy. Primárním ústavněprávním zdrojem ustanovení o menšinách ale byla zmíněná Hlava VI.

Konkrétní výčet národů v ní není stanoven. Samo o sobě to vlastně bylo, vzhledem k problematice vymezení pojmů národ či menšina (i na mezinárodněprávním poli), takřka neproveditelné. V § 128 je zakotvena rovnost občanů bez ohledu na jejich příslušnost k některé menšině²²². V odstavci 3 tohoto paragrafu se hovoří o volném užívání jazyků menšin v oblasti soukromé, obchodní, náboženské atp²²³. V odstavci 4 je pak stanoveno, že tato práva ale mohou být omezena i jen na základě běžného zákona²²⁴. Následující § 129 pak obsahuje odkaz, že úprava jazyků bude blíže provedena zvláštním ústavním zákonem²²⁵. Tento ústavní zákon č. 122/1920 Sb. z. a n. pak byl přijat ve stejný den jako samotná ústava a je mu věnován prostor dále. Z dalších ustanovení se například § 131 zabýval otázkou menšinového školství²²⁶.

Jazykové právo

Jazykové právo znamená právo používat mateřský jazyk i v nesoukromých stycích, např. ve vztahu k úřadům, ve školství atp. Jazykové právo tvoří jednu z nejvýznamnějších částí práva menšin.

V ústavě bylo v § 129 předvídáno přijetí zvláštního ústavního zákona, který by se otázkou jazykového práva zabýval. Tento jazykový zákon č. 122/1920 Sb. z. a n. pak byl skutečně přijat ve shodný den jako československá ústava.

Státní, oficiální jazyk republiky, je jazyk československý. Již toto úvodní ustanovení bylo vzhledem ke svému pojmosloví značně problematické a budilo vášně a spory mezi širokou odbornou veřejností. Úvodní paragraf dále stanovil demonstrativní výčet situací, v nichž se má užívat československého jazyka (např. na bankovkách, během úřadování soudů, úřadů, ústavů, podniků a orgánů republiky atp.).

Jádro problematiky užívání jazyka menšin bylo dáno v rámci § 2. Úprava vycházela obecně z ustanovení saint-germainské smlouvy, ale byla natolik rozličná a

²²² Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., Ústavní listina Československé republiky

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž.

komplikovaná, že v praxi mnohdy příslušné úřady narážely na problémy. Platilo obecné pravidlo, že jazyka menšiny se může užívat ve veřejnoprávním styku (tedy například během již zmíněného styku se soudy, úřady atd.) v případě, že podle posledního provedeného sčítání lidu v daném obvodu převyšoval počet příslušníků dané menšiny hranici 20 % v poměru k celkovému počtu obyvatelstva uvnitř tohoto obvodu. Volbu jazyka ale dále komplikovaly četné výjimky a vztah mezi slovy *může* a *musí*, a dokonce i státní orgány tak mnohdy nejednaly v souladu se zákonnými ustanoveními.²²⁷

Jazykovým záležitostí Podkarpatské Rusi byl věnován § 5. Tento zakotvil, že rozřešením jazykové otázky pro oblast má být sněm Podkarpatské Rusi. Tato otázka úzce souvisela s autonomií Podkarpatské Rusi. I kdyby tento sněm ale zasedl, není jasné, dokázal-li by dospět k nějakému obecně přijímanému řešení jazykové otázky v oblasti. Nejenže se zde mísily tradiční ukrajínofilské, rusofilské a rusínské tendence, ale i ono samotné pojetí *de facto* neexistujícího rusínského jazyka, který nebylo možno kodifikovat jednotným způsobem, přestože se o to řada představitelů rusínské inteligence snažila dlouhá léta, by zřejmě nemohlo vést k situaci, při níž by byla spokojena politická reprezentace a veřejnost zároveň.

V souvislosti se správní reformou, tedy s přechodem na zemské zřízení na základě zákona č. 125/1927 Sb. z. a n., o organizaci politické správy (vizte dále), bylo také přijato vládní nařízení č. 229/1928 Sb. z. a n. Zcela zásadní význam mělo také již dříve přijaté nařízení č. 17/1926 Sb. z. a n., jímž byl proveden ústavní zákon o jazykovém právu (č. 122/1920 Sb. z. a n.) pro *obor ministerstev vnitra spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy*²²⁸. Na základě těchto nařízení byla míra možnosti užívání menšinového jazyka rozčleněna do tří stupňů, které v zásadě závisely na populaci dané oblasti (základním parametrem přitom bylo ústavním zákonem předvídaných 20 %, jež dále rozvíjely v oblasti samosprávy 50% a 75% hranice).

²²⁷ PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1639-1. Strana 315.

²²⁸ Tamtéž, strana 320.

Hranice

Od počátku soužití se vedly četné spory o rusínsko-slovenskou hranici. Kde končilo slovenské a začínalo rusínské území? To byla záležitost vskutku problematická a obě strany na ni měly zcela odlišný pohled. Praha se snažila vycházet vstříc především Slovákům, jejichž politický význam byl (nepřekvapivě) vyšší než ten rusínský. Záležitost byla komplikovaná i historicky, neboť slovenský Prešov byl v mnohých případech centrem rusínské inteligence (Dobrianského skupina nebo Beskidova národní rada).

I z české strany proběhly některé pokusy o stanovení hranice na základě kvalifikovaného výzkumu. Pravděpodobně ten nejvěrohodnější provedl etnograf Jan Húsek ve svém díle *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*. Ani on sice nedokázal dospět k nějakému obecně uznávanému výsledku, ale svou kvalitní prací a metodou nastínil obrovskou složitost daného problému.

V roce 1921 proběhlo sčítání lidu, podle něhož vypadalo národnostní složení v problematických župách, jež byly nakonec přiznány za slovenské území, následující²²⁹: Spišská župa (64,88 % Slováků, 6,07 % Rusínů), Šarišská župa (74,03 % Slováků, 16,61 % Rusínů), Zemplínská župa (61,88 % Slováků, 22,85 % Rusínů).

Kromě této vnitrostátní hranice se ale vedly četné spory i na mezinárodněprávním poli, kde se zejména Maďarsko nemohlo smířit s rozhodnutím Pařížské mírové konference. Častý tlak politických i soukromých osob nakonec vyústil v uspořádání vídeňské arbitráže v listopadu 1938²³⁰, ale o tom až později.

²²⁹ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 281.

²³⁰ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 75.

Správní vývoj

Pro osvětlení problematiky správy území Československé republiky je zapotřebí nejprve historický exkurz do vývoje této správy před rokem 1918 a v mezidobí 1919-1920, které přineslo četné změny zejména v souvislosti s přijetím zákona č. 126/1920 Sb. z. a n., o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé (dále jako tzv. župní zákon). Správní systém před rokem 1918 fungoval na principu tzv. dvojkolejnosti, kdy vedle sebe zároveň stála státní správa a samospráva, jež byly vzájemně nezávislémi. Správní reforma byla od počátku vzniku státu otázkou naprosto klíčovou a ve svém důsledku vedla k přijetí župního zákona. Ještě předtím ale byly zrušeny země (a zemské sněmy) jakožto organizační jednotky. Reforma byla nezbytná také z důvodu, že zatímco české země (Čechy, Morava, Slezsko) fungovaly na principu rakouské správy, Slovensko a Podkarpatská Rus navazovaly na správu uherskou a tato nejednotnost na území nového státu rozhodně nebyla žádoucí.

Státní správa na území Podkarpatské Rusi byla před rokem 1918 rozčleněna do čtyř žup – Ung (Užhorod), Bereg (Berehovo), Ugocsa (Velká Sevljuš) a Marmaroš (Marmarošská Sihot'; od roku 1920²³¹ město součástí Rumunska). Župy byly vedeny hlavním županem a voleným župním zastupitelstvem. Tyto čtyři župy se pak dále dělily na jednotlivé služnovské okresy, v jejichž čele stál hlavní služný.

Dne 21. srpna 1921²³² proběhla reorganizace žup – předchozí čtyři župy se sloučily a nově již byly pouze tři – Užhorodská (Užhorod), Berežská (Mukačevo) a Marmarošská (Chust). Župní zřízení však nefungovalo v plném rozsahu. K ustanovení hlavního županu došlo pouze v Užhorodské župě, zbylé dvě byly řízeny dočasným župním správcem.

Župy ve své činnosti spadaly pod zavedenou Civilní správu. V jejím čele stál viceguvernér a jinak byla činnost Civilní správy blíže rozdělena do jednotlivých referátů, které měly na starost různé záležitosti (referát politický, školský, zdravotní, policie, veřejných prací, finanční, zemědělský atp.).

²³¹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 55.

²³² Tamtéž.

Další reorganizace žup proběhla v roce 1926²³³. Tehdy se vytvořila jedna jediná *Podkarpatoruská župa* se sídlem v Mukačevu a s hlavním županem Lvem Jechem.

Zásadním mezníkem ve správním vývoji na území celého Československa pak bylo přijetí zákona č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy, který v červenci 1927²³⁴ namísto dosavadního župního zřízení zakotvil nově zemské zřízení. S účinností od 1. července 1928²³⁵ bylo Československo rozděleno do čtyř zemí (česká, moravskoslezská, slovenská a podkarpatoruská). V čele každé z nich stál zemský prezident, kterého do pozice jmenoval ministr vnitra. Zemským prezidentem byl po období 1928-1937²³⁶ dosavadní viceguvernér Antonín Rozsypal. Mj. také vedl zemský úřad, jemuž byly podřízeny okresní úřady (v čele s okresními náčelníky). Byl jmenován prezidentem republiky a podřízen ministerstvu vnitra. Z pohledu samosprávného fungovalo také zemské zastupitelstvo, jež mělo v podkarpatoruské zemi 18 členů (12 volených a šest jmenovaných vládou z řad odborníků). Zemské zastupitelstvo ze svého středu volilo zemský výbor.

Politický vývoj

Rusínský politický vývoj nemohl navázat na žádnou příliš dlouhou historii, neboť před rokem 1914 vlastně v oblasti nepůsobily žádné politické strany. Většina stran působících v období první republiky vycházela z činnosti CRNR (ustavené teprve začátkem května 1919²³⁷), z níž se tak jednotlivé politické strany odtrhovaly na základě odlišných názorů a vizí.

S politickým vývojem úzce souvisí také činnost dvou spolků, které byly zkráj 20. let založeny. Již v roce 1920²³⁸ vznikl ukrajinofilský spolek *Prosvita*, jehož hlavními představiteli byli známé postavy Vološin a bratři Braščajkovi. Později zahájila svou činnost také rusofilská *Společnost Duchnoviče*, jejíž jádro také tvořily oblastní prvorepublikové politické špičky jako Ivan Kurtjak (1888-1933)²³⁹,

²³³ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 65.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž, strana 48.

²³⁸ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 219.

²³⁹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 230.

Edmund Bačinský (1880-1947)²⁴⁰, Ilja Hadžega (1879-1945)²⁴¹, Josif Kaminskij (1878-1944)²⁴² nebo Štefan Fencik (1892-1946)²⁴³.

Ukrajinofilci v čele s Augustinem Vološinem založili v roce 1923²⁴⁴ *Křesťanskou lidovou stranu*. Ukrajinofilské názory zastávala také *Rus'ka chloborobská strana* (1920)²⁴⁵ vedená Michaiem Braščajkem.

Z ruské frakce CRNR se vyvinula již v roce 1919²⁴⁶ *Ruská lidová strana*. Jejím předsedou byl Anton Beskid. Za zmínku stojí taktéž další rusofilská strana *Ruskaja trudovaja partija* v čele s Andrejem Gagatkem (1884-1944)²⁴⁷.

Radikální stranou byl tzv. *Autonomní zemědělský svaz*. V roce 1923²⁴⁸ ji založil Ivan Kurtjak, který byl její hlavní postavou až do své smrti. Poté se do čela dostala dvojice významná pro budoucí události – Andrej Bródy (1895-1946)²⁴⁹ a Kaminskij.

Později (1935²⁵⁰) došlo také k založení další radikálnější politické strany pod názvem *Ruská nacionální autonomní strana*. Ve svém středu se opírala o činnost Štefana Fencika, ačkoliv předsedou byl Vasil Gadža.

Kromě těchto vyloženě rusínských subjektů ale do oblasti již od konce první světové války pronikali i agitátoři různých českých a slovenských politických uskupení, které zde postupně zakládaly své jednotlivé frakce. Silnou byla od počátku například *Komunistická strana Československa*. Ze čtyř proběhlých parlamentních voleb tato strana ve třech případech slavila prvenství. Z jejího středu tak vznikly poslanceké mandáty mj. pro Ivana Mondoka (1893-1937)²⁵¹, Oleksu Borkaňuka (1901-1942)²⁵² nebo Mikolu Sidoraka.

²⁴⁰ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 220.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 230.

²⁴³ Tamtéž, strana 228.

²⁴⁴ Tamtéž, strana 82.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Tamtéž, strana 229.

²⁴⁸ Tamtéž, strana 83.

²⁴⁹ Tamtéž, strana 227.

²⁵⁰ Tamtéž, strana 83.

²⁵¹ Tamtéž, strana 231.

²⁵² Tamtéž, strana 227.

Česká agrární strana na Podkarpatské Rusi působila jako *Republikánská strana seljanská*, od roku 1923²⁵³ pak jako *Karpatoruská zemědělská republikánská strana*. Předsedou byl Juraj Balogh. Tato strana v roce 1929²⁵⁴ vyhrála podkarpatoruské parlamentní volby. Dalšími významnými členy byli Josif Kaminskij (pozdější důležitý člen zmíněného *Autonomního zemědělského svazu*), Edmund Bačinský, Pavlo Koscej nebo Petro Židovskij (1890-1947)²⁵⁵.

Průměrných výsledků dosahovala Československá sociálně-demokratická strana dělnická (jako *Podkarpatoruská nezávislá sociálně-demokratická strana*). Zpočátku patřil mezi klíčové členy například známý představitel Huculské republiky, Štefan Kločurak (1895-1980)²⁵⁶, který však poté přešel k agrárikům. Vůdčí postavou sociální demokracie se pak stal Julius Révay (1899-1979)²⁵⁷.

Také maďarská menšina měla své vlastní politické frakce, které zaznamenaly i v průběhu parlamentních voleb četné úspěchy. Z těch nejvýraznějších za zmínku stojí *Zemská křesťansko-socialistická strana* (István Kerekes, József Eperjessy) či *Zemská maďarská strana maloroľníků a zemědělců* (Gábor Bako, Ferencz Egrý).

Jak vidno, vývoj politických sil na území Podkarpatské Rusi byl – snad po vzoru roztržité československé politické scény – velmi komplikovaný. Svůj prostor a zájmy zde hájil velký počet subjektů, což snad souvisí i s absencí politického života v období předchozího vývoje za Rakouska-Uherska. Nejlepší přehled rozložení politických sil v oblasti vždy určí proběhlé volby. Na území Podkarpatské Rusi se uskutečnily čtyři parlamentní volby v letech 1924, 1925, 1929 a 1935:

Parlamentní volby 1924²⁵⁸		
1.	Komunistická strana ČSR	39,4 %
2.	Maďarská národní strana	11 %
3.	Sociální demokracie	9,4 %
4.	Autonomní zemědělský svaz	8,4 %
5.	Agrárníci	7 %

²⁵³ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 84.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž, strana 234.

²⁵⁶ Tamtéž, strana 230.

²⁵⁷ Tamtéž, strana 232.

²⁵⁸ Tamtéž, strana 89.

Parlamentní volby 1925²⁵⁹		
1.	Komunistická strana ČSR	30,8 %
2.	Agrárníci	14,2 %
3.	Koalice maďarských stran	11,8 %
4.	Autonomní zemědělský svaz	11,6 %
5.	Sociální demokracie	7,4 %

Parlamentní volby 1929²⁶⁰		
1.	Agrárníci	29,1 %
2.	Komunistická strana ČSR	24,4 %
3.	Autonomní zemědělský svaz	18,2 %
4.	Koalice maďarských stran	11,9 %
5.	Sociální demokracie	8,6 %

Parlamentní volby 1935²⁶¹		
1.	Komunistická strana ČSR	24,4 %
2.	Agrárníci	19 %
3.	Koalice maďarských stran	11 %
4.	Sociální demokracie	9,2 %
5.	Ruská národní autonomní strana + Národní sjednocení	8,9 %

První obecní volby proběhly dne 16. září 1923²⁶², ve většině obcí v nich zvítězila odnož agrární strany (*Karpatoruská zemědělská republikánská strana*). Naopak k posledním obecním volbám došlo na jaře 1938²⁶³. Překvapivě v nich uspěly provládní strany, zatímco výsledek nově vzniklého *Karpatoruského autonomního bloku* (sjednocením *Autonomního zemědělského svazu* a *Ruské národní autonomní strany*) byl přímo tragický.

²⁵⁹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 90.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Tamtéž, strana 89.

²⁶³ Tamtéž, strana 90.

Hospodářský vývoj

Pro srovnání stavu hospodářství v oblasti Podkarpatské Rusi ve vztahu ke zbytku Československa použijme některé základní hospodářské atributy jako poměr zaměstnanců pracujících v zemědělství, obdobný poměr pro zaměstnance v průmyslu nebo dopravní síť. Zatímco z 1 000 osob pracovalo v nejrozvinutějších Čechách v průmyslu 418²⁶⁴ osob, na Podkarpatské Rusi jich bylo pouze 24²⁶⁵. Obdobná situace – s opačnými čísly – pak pochopitelně panovala v zemědělské oblasti. V ní v Čechách pracovalo z 1 000 ekonomicky aktivních obyvatel 240²⁶⁶ osob, ale na Podkarpatské Rusi jich bylo rovnou 663²⁶⁷. Důležitým aspektem hospodářství je také kvantita a kvalita dopravní sítě. Mezi lety 1931-1933, tedy již po uskutečnění četných investic do infrastruktury na území zaostalé Podkarpatské Rusi, se uvádí statistika, že zatímco v Čechách připadalo na 100 kilometrů čtverečních 70²⁶⁸ km silniční sítě, na Podkarpatské Rusi šlo o pouhých 19²⁶⁹ km. Ze všech těchto parametrů tak vyplývá, že hospodářsky byla Podkarpatská Rus výrazně nejzaostalejší.

Zrušení koblíny a rokoviny na základě vládního nařízení ze dne 2. března 1920²⁷⁰ v sobě skrývalo význam zemědělský, náboženský i sociologický. Koblína a rokovina byly jisté formy poplatku, které vypláceli řečtí katolíci svým farářům a v mnohém tak připomínaly dobu pro české země známého desátku. Ke zrušení došlo podle průzkumu, který si československá vláda nechala udělat na území Podkarpatské Rusi. Událost přinesla nadšení mezi rolnictvem, ale pochopitelně ne mezi zástupci řeckokatolické církve, kteří tímto přišli o významnou část svých příjmů. Situace pak byla po dlouhých jednáních vyřešena tak, že československá vláda vyplácela řeckokatolické církvi určité roční příspěvky do doby, než byl přijat tzv. kongruový zákon č. 122/1926 Sb. z. a n., který celou záležitost pak komplexně řešil dál.

²⁶⁴ HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus - země neznámá*. Jinočany: H & H, 1994. ISBN 80-85787-51-2. Strana 24.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus - země neznámá*. Jinočany: H & H, 1994. ISBN 80-85787-51-2. Strana 24.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 102.

Pozemková reforma

Dne 16. dubna 1919²⁷¹ byl přijat zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového (zkráceně tzv. pozemkový zákon). Stanovil určitou hranici (150 a více hektarů orné půdy nebo 250 a více hektarů jiné půdy), nad níž byla veškerá půda vlastníkům zabránena ve prospěch nově vzniklého *Státního pozemkového úřadu*. Tento pak zabranou půdu přerozděloval zpátky mezi obyvatelstvo. Cílem pozemkové reformy bylo vytvoření silného soběstačného středního rolníka²⁷². Poměrům na Podkarpatské Rusi však zákon příliš nevyhovoval pro celkovou zaostalost oblasti i z důvodu nízkého procenta orné půdy vůči rozloze. Podle údajů z roku 1923 byla půda na území Podkarpatské Rusi rozdělena takto²⁷³: 50 % lesy, 19,2 % orná půda, 12,6 % pastviny a zbytek ostatní půda. Půda se rozdělovala dále na základě zákona č. 81/1920 Sb. z. a n., tzv. přidělový zákon, který byl přijat dne 30. ledna 1920²⁷⁴, a zákona č. 329/1920 Sb. z. a n., tzv. náhradový zákon.

Státní pozemkový úřad pro záležitosti Podkarpatské Rusi měl své sídlo v Užhorodu a podléhalo mu sedm stěhovavých komisariátů (1921-1923), jež byly posléze nahrazeny pěti stálými (Užhorod, Mukačevo, Berehovo, Sevljuš, Svaljava). Svou činnost vykonávali až do 1. května 1935²⁷⁵, kdy byla činnost *Státního pozemkového úřadu* zastavena.

Školství

Palčivou otázkou byla od počátku soužití také otázka jazyka užívaného ve školách. Praha jen stěží mohla zodpovědně v takto komplikované historické a národnostní záležitosti rozhodnout, zda se bude vyučovat v ruštině, ukrajinštině, nějaké podobě rusínštiny (která však nebyla kodifikována, poněvadž se značně lišila její podoba v různých koutech oblasti) nebo maďarštině.

Na základě recepční normy byl přejet uherský zákonný článek č. XXXVIII/1868, o lidových školách. Podle něho byla vyučovacím jazykem maďarštině, což není

²⁷¹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 104.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž, strana 109.

²⁷⁴ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-754-2. Strana 100.

²⁷⁵ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 113.

vzhledem k historickému vývoji žádné velké překvapení. V roce 1922²⁷⁶ byl doplněn tzv. malým školským zákonem. Tento zákon prodloužil povinnou školní docházku na osm let a ustanovil také český jazyk povinně jako vyučovací předmět. Zde je zapotřebí zdůraznit rozdíl mezi *vyučovacím jazykem* (v němž se vedla výuka všech předmětů) a *jazykem jako předmětem* (jímž tedy byl český jazyk). O českém jazyku lze tak hovořit jako o povinném cizím jazyku.

Na Podkarpatské Rusi fungovaly obecné školy, občanské školy (obdoba českých měšťanských), gymnázia, učitelské ústavy a byly zakládány také vyloženě české školy, které ale byly převážně navštěvovány příslušníky českého a židovského národa.

Jestliže v otázce autonomie lze na přístup československých vlád nahlížet s nejistými záměry i výsledky, v otázce školské mnohá čísla hovoří o naprosto razantním zlepšení gramotnosti a vzdělanosti v oblasti. V roce 1920 bývá uváděn počet 26 000²⁷⁷ dětí na území Podkarpatské Rusi, které vůbec nechodily do školy. Tataž statistika přináší v roce 1933 již značně zlepšené číslo – něco málo přes 3 000²⁷⁸.

Tento počet také souvisel se zakládáním nových škol, přičemž se nejednalo jen o ty zmíněné české. Ve školním roce 1917/1918 fungovalo na území Podkarpatské Rusi 517²⁷⁹ obecných škol, 8 občanských škol, 3 gymnázia a 5 speciálně zaměřených škol (obchodní, zemědělská atp.). Školní rok 1931/1932 pak potvrzuje pozitivní trend, který se projevil i ve zmenšení počtu do školy nechodících dětí, a tedy ve zvýšení gramotnosti celé oblasti. Tehdy fungovalo na území už 772²⁸⁰ obecných škol (433 s vyučovacím jazykem rusínským, 160 českých, 110 maďarských, 61 německých, čtyři rumunské a čtyři hebrejské) a 34 občanských škol (16 rusínských, 14 českých a čtyři maďarské).

²⁷⁶ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 163.

²⁷⁷ BENEŠ, Edvard. *Podkarpatsko a jeho vztah k Československu*. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-37-6. Strana 34.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Tamtéž, strana 33.

²⁸⁰ Tamtéž.

Podkarpatská Rus a její postavení od období druhé republiky až do roku 1945

Otázka autonomie a vývoj mezi lety 1935-1938

V otázce autonomie vyvíjel aktivitu od 30. let zejména *Autonomní zemědělský svaz*, v jehož čele stál Josif Kaminskij (1878-1944)²⁸¹, známá postava rusínské politiky již od počátku 20. století. Působil v nakladatelství UNIÓ (založeno 1902²⁸²), byl členem užhorodské národní rady (obojí s Vološinem) i Centrální ruské národní rady (CRNR), která vznikla spojením užhorodské, prešovské a chustské národní rady v květnu 1919²⁸³.

Rok 1935 s sebou přinesl velké změny na třech klíčových politických pozicích. Novým předsedou vlády se stal Milan Hodža (1878-1944)²⁸⁴, novým prezidentem Edvard Beneš a novým guvernérem Podkarpatské Rusi Konstantin Hrabar (1877-1938)²⁸⁵.

V březnu 1936²⁸⁶ byla obnovena činnost CRNR (nově nazvaná *První rus'ká centrální národní rada*; organizace smýšlela ukrajínofilsky). Zkraje své činnosti vypracovala také memorandum (společně s rusofilskou frakcí CRNR), v němž vyslovila požadavek okamžitého provedení autonomie Podkarpatské Rusi. Memorandum nezůstalo nepovšimnuto a na návrzích patřičného zákona začala pracovat nejen obnovená CRNR, ale také Hodžova vláda. Jednání o podobě tohoto návrhu se vedla od podzimu 1936²⁸⁷ a pokračovala i v roce následujícím. Rusínská strana se snažila o změnu obsazení funkce zemského prezidenta, jímž byl od ustavení úřadu Čech Antonín Rozsypal, přičemž Rusíni si přáli nahrazení příslušníkem rusínské národnosti.

Dne 10. března 1937²⁸⁸ pak byl návrh takového zákona vypracován a později i předložen Národnímu shromáždění. V červnu 1937²⁸⁹ byl přijat jako zákon č. 172/1937 Sb. z. a n, o dočasné úpravě právního postavení guvernéra Podkarpatské

²⁸¹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 230.

²⁸² POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 97.

²⁸³ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 48.

²⁸⁴ Tamtéž, strana 229.

²⁸⁵ Tamtéž, strana 229.

²⁸⁶ Tamtéž, strana 69.

²⁸⁷ Tamtéž, strana 69.

²⁸⁸ Tamtéž, strana 70.

²⁸⁹ Tamtéž, strana 70.

Rusi a souvisejících opatřeních organizačních. Došlo jim k jistému rozšíření pravomocí guvernéra, ale i nadále měl spíše reprezentativní charakter a mocí reálně disponoval viceguvernér (tato funkce zase jednou *de facto* nahrazovala funkci dosavadního zemského prezidenta). Zákon byl z rusínské strany silně kritizován. Hrabar zůstal ve funkci guvernéra i po přijetí tohoto zákona a nahrazen byl až po své rezignaci v říjnu 1938²⁹⁰ Ivanem Parkányim (1896-1997)²⁹¹. Viceguvernérem byl jmenován Jaroslav Mezník (1884-1941)²⁹², jenž již v roce 1936²⁹³ nahradil ve funkci zemského prezidenta zemřelého Antonína Rozsypala.

S přijatým zákonem nepanovala na rusínské straně přílišná spokojenost. V souvislosti s neustále odkládanou otázkou plné autonomie Podkarpatské Rusi pak byl v dubnu 1938²⁹⁴ založen tzv. *Karpatoruský autonomní blok*. Tento vznikl ze dvou radikálních autonomistických politických stran (*Autonomní zemědělský svaz* a *Ruská národní autonomní strana*). V jeho čele stáli Andrej Bródy a Štefan Fencik.

Pozadu ve své činnosti ale nezůstávala ani menšina amerických Rusínů, kteří významně zasáhli do historie své domoviny zejména v období první světové války. I přes 20. a 30. léta však pečlivě sledovali vývoj událostí na Podkarpatské Rusi a dokladem jejich činnosti mohou být například některé stížnosti na provádění autonomie Rusínů ze strany Československa na půdě Společnosti národů. Ve Spojených státech amerických působil *Karpatoruský svaz*, jehož klíčovým představitelem byl Alexej Gerovský (1883-1972)²⁹⁵. Gerovský pocházel z rusínské národnostně-obrozenecké rodiny, neboť byl vnukem Adolfa Dobrianského (1817-1901)²⁹⁶, největší postavy rusínské politiky v průběhu 19. století. Gerovský pak několikrát přijel do Prahy, aby zde využil svého vlivu a schopností pro zlepšení

²⁹⁰ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 244.

²⁹¹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 231.

²⁹² ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 232.

²⁹³ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 65.

Dle jiného zdroje však k této personální výměně došlo již v roce 1936 (ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-754-2. Strana 233.)

²⁹⁴ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 71.

²⁹⁵ Tamtéž, strana 229.

²⁹⁶ Tamtéž, strana 228.

situace na Podkarpatské Rusi (a konečného zavedení autonomie). Snažil se také sjednotit rusínské domácí politiky, kde byla situace jako obvykle značně roztržštěná, a dospěl přitom k některým menším úspěchům, ačkoliv o sjednocení celé rusínské scény se hovořit pochopitelně nedalo. Vůči Gerovskému se vymezovali například ukrajinofilové Vološin nebo rusínský poslanec Julius Révay (1899-1979)²⁹⁷.

Od 21. září 1938²⁹⁸ probíhala v Praze jednání mezi vládou a rusínskými poslanci. O dva dny později proběhla mobilizace československé armády, již se plně zúčastnili i Rusíni, z čehož se posléze vyvozoval argument ochoty bránit vlast i jednotu státu, který souvisel s programem Beneše a československé exilové vlády na obnovu tzv. předmnichovských hranic za druhé světové války.

Podepsáním Mnichovské smlouvy dne 29. září 1938²⁹⁹ (a jejím přijetím na straně československé dne 30. září 1938³⁰⁰) pak bylo československé území zmenšeno o území Sudet, které bylo dobrovolně (bez boje) odevzdáno vůči Německé říši. Tímto také začalo období tzv. druhé republiky.

Období druhé republiky (září 1938 – březen 1939)

Na Slovensku působila *Hlinkova slovenská ľudová strana* (HSLŠ), jejíž politický program spočíval v požadavcích na výraznější slovenskou autonomii. Mnichovská dohoda ještě více zradikalizovala a zrychlila postup této strany, a tak již od počátku října probíhaly debaty na téma autonomie. Československá (respektive česká) strana byla ochromena zábořem Sudet a mezinárodním i domácím nátlakem a její vyjednávací pozice nebyla vůbec jednoduchá.

Ve složité situaci se snažila od počátku co nejrychleji zorientovat i rusínská strana. Již 3. října³⁰¹ navštívila tehdejšího premiéra, generála Jana Syrového (1888-1970)³⁰², delegace rusínských politiků – Bródy, Révay a Edmund Bačinský (1880-1947)³⁰³. Vzneseným požadavkem bylo přirozeně urychlené vyřešení otázky

²⁹⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 232.

²⁹⁸ Tamtéž, strana 72.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 138.

³⁰¹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 72.

³⁰² Tamtéž, strana 232.

³⁰³ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 220.

autonomie Podkarpatské Rusi. Jen o dva dny později abdikoval na post prezidenta Edvard Beneš a odletěl přes Londýn do Spojených států amerických.

Dne 4. října 1938³⁰⁴ byl ustanoven ministrem bez portfeje (pro záležitosti Podkarpatské Rusi) Ivan Parkányi. Tento fakt ale rusínské požadavky nemohl uklidnit. Již o dva dny později, 6. října 1938³⁰⁵, proběhlo setkání slovenských a rusínských politických špiček v Žilině. Tato jednání vyvrcholila vzneseným požadavkem na provedení okamžité autonomie. A skutečně, jen o den později byla jmenována Tisova autonomní slovenská vláda. 8. října³⁰⁶ se na území Podkarpatské Rusi utvořila *Národní rada Karpatské Rusi (Karpatoruská rada*; členy Bródy, Bačinský, Révay, Fencik, Pješčak, Vološin) a tato se prohlásila za jediného zákonitého představitele rusínské společnosti a jedinou možnou příští vládu Podkarpatské Rusi. Šlo o spojení největších politických postav Rusínů, které však kromě otázky autonomie vyznávaly zcela odlišné postoje a názory (rusofilský i ukrajínofilský). Po dvou dnech jednání pak došlo k ustanovení první rusínské autonomní vlády. Předsedou byl jmenován Andrej Bródy, dalšími členy byli Bačinský, Révay, Vološin, Pješčak a Fencik. Vláda v tomto složení však nevydržela příliš dlouho, neboť brzy vyšly najevo nesrovnalosti okolo Bródyho a Fencika stran jejich obvinění z promaďarské špionáže, a tak byla 26. října³⁰⁷ jmenována vláda nová. V jejím čele stanul Augustin Vološin a jedinými dalšími ministry byli jmenováni Bačinský a Révay.

V té době probíhala také jednání mezi československou a maďarskou vládou o postoupení části území Podkarpatské Rusi (i Slovenska) ve prospěch Maďarska. Situace se zdála být bezvýhodnou, neboť obě strany zaujímaly naprosto odlišná stanoviska. V souvislosti s těmito událostmi se hovořilo také o uskutečnění plebiscitu, který by situaci vyřešil. Maďarsko již mezitím požádalo Německo a Itálii o zahájení arbitrážního řízení. Toto pak vydalo 2. listopadu 1938³⁰⁸ zdrcující verdikt – československá strana byla donucena mezi 5. a 10. listopadem 1938³⁰⁹ odevzdat

³⁰⁴ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 72.

³⁰⁵ Tamtéž, strany 72-73.

³⁰⁶ Tamtéž, strana 73.

³⁰⁷ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 245.

³⁰⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 75.

³⁰⁹ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 140.

ve prospěch Maďarska poměrně značnou část svých území. Ohledně Podkarpatské Rusi došlo ke ztrátě 1 523³¹⁰ km² (tj. 12 % z celkové rozlohy Podkarpatské Rusi), 173 233³¹¹ obyvatel včetně významných měst Užhorod, Berehovo či Mukačevo. Nově se hlavní město podkarpatoruské země v rámci Československa přesunulo do Chustu.

Pod tíhou okolností pak byl dne 22. listopadu 1938³¹² přijat ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi. Tímto zákonem byl zrušen úřad guvernéra, viceguvernéra i guberniální rady. Nově dán sněm Podkarpatské Rusi, jenž měl být ustaven volbami v pětiměsíční lhůtě.

Před koncem roku byl také autonomní vládou změněn název oblasti z Podkarpatské Rusi na *Karpatskou Ukrajinu*.

V polovině ledna 1939³¹³ došlo k rozpuštění všech rusínských politických stran, v oblasti pak působila již jen jediná – Vološinovo *Ukrajinské národní sjednocení* (pod zkratkou UNO). Důsledkem tohoto kroku ale byla ztráta rusínských poslaneckých i senátorských mandátů. Na základě rozhodnutí mandátového senátu Nejvyššího správního soudu ze dne 7. února 1939³¹⁴ tyto mandáty zanikly, neboť podle tehdy platných zákonů s sebou rozpuštění politické strany automaticky neslo zánik veškerých mandátů takové strany. Na Podkarpatské Rusi došlo v polovině ledna ke zmíněnému rozpuštění všech politických stran (a založení nového subjektu UNO), což tedy logicky muselo znamenat i ztrátu mandátů. Důsledkem tohoto unáhleného postupu tak rusínská politika přišla o své zástupce v rámci Národního shromáždění.

Dne 12. února 1939³¹⁵ proběhly na území volby do zemského sněmu. V nich – nepřekvapivě – zvítězila politická strana UNO se ziskem 92,5 %.

³¹⁰ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 140.

³¹¹ Tamtéž.

³¹² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 77.

³¹³ Tamtéž, strana 78.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 142.

Dne 6. března 1939³¹⁶ proběhla poslední reorganizace rusínské vlády ze strany československé vlády. Předsedou se stal Vološin, ministrem školství Kločurak a ministrem všeho ostatního Lev Prchala (1892-1963)³¹⁷.

Slovensko vyhlásilo svou nezávislost 14. března 1939³¹⁸. Ve večerních hodinách téhož dne vyhlásila Vološinova vláda úplnou samostatnou Karpatské Ukrajiny. Členy nové vlády byli Vološin, Révay, Perevuznyk, Kločurak, Braščajko, Mikola Dolinaj (1894-1970)³¹⁹ a Augustin Štefan (1877-1944)³²⁰. O den později, tedy 15. března 1939³²¹, proběhlo první a zároveň poslední zasedání karpatského sněmu v Chustu. Již tehdy působila v oblasti odbojová organizace *Karpatská sič*, která se také již předtím neúspěšně pokusila o svržení Vološinovy vlády.

Období samostatnosti si Karpatská Ukrajina opravdu příliš dlouho neužila. Již 18. března 1939³²² bylo celé její území obsazeno maďarskou armádou.

Období maďarské

Období maďarské nadvlády nad územím Podkarpatské Rusi započalo dne 18. března 1939 příchodem maďarské armády a zahájením okupace území. O pár dní později byla zřízena prozatímní vojenská správa, v jejímž čele stál generál Novakovics. Vojenská správa pak byla ukončena přijetím zákonného článku č. VI/1939 ze dne 22. června 1939³²³, kterým tak oblast byla formálně připojena k Maďarsku.

Z pohledu správního členění vzniklo na území Podkarpatské Rusi tzv. *Karpatské teritorium*. V jeho čele stál regentský komisař, který byl jmenován říšským správcem Horthym na návrh ministerského předsedy). Funkci regentského komisaře postupně vykonávali Zsigmond Perényi (1870-1946³²⁴; od 7. července 1939³²⁵), Miklós Kozma (1884-1941³²⁶; od 12. září 1940³²⁷) a Pál Tomcsányi

³¹⁶ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 79.

³¹⁷ Tamtéž, strana 232.

³¹⁸ Tamtéž, strana 79.

³¹⁹ Tamtéž, strana 228.

³²⁰ Tamtéž, strana 232.

³²¹ Tamtéž, strana 80-81.

³²² Tamtéž, strana 81.

³²³ Tamtéž, strana 187.

³²⁴ Tamtéž, strana 231.

³²⁵ Tamtéž, strana 187.

³²⁶ Tamtéž, strana 230.

³²⁷ Tamtéž, strana 187.

(1880-1959³²⁸; od ledna 1942³²⁹). Úřad regentského komisaře sídlil v Užhorodě. Karpatské teritorium se dále dělilo na tři expozitury (užská, berežská, marmarošská), které byly řízeny podžupany.

Volby se v roce 1939 konaly jen na území Maďarska, protože na území Podkarpatské Rusi v té době panovala vojenská správa. Dočasně tak byli za členy horní komory maďarského parlamentu jmenováni tři vybraní zástupci Rusínů – Štefan Fencik, J. Ilnickij a Josif Kaminskij. Dalších 12 Rusínů bylo jmenováno do dolní komory maďarského parlamentu. Později byl přijat zákon na konci roku 1939, který počítal s uspořádáním voleb do jara 1940, z nichž mělo vzejít z území Podkarpatské Rusi 11 poslanců maďarského parlamentu, ale vzhledem k probíhající válce k těmto volbám nestihlo dojít. V průběhu první poloviny roku 1940 byl vypracován návrh zákona o autonomii Karpatského území, který počítal mj. s vlastním zákonodárným sborem (o 40 členech s pětiletým volebním obdobím), na půdě maďarského parlamentu však nebyl nikdy ani projednán.

Úředním jazykem byl vedle maďarštiny také *uhro-ruský jazyk*. Od ledna 1941³³⁰ vykonávala osvětovou a kulturní činnost *Podkarpatská vědecká společnost*.

Od 1. dubna 1944³³¹ panovala nad územím opět vojenská správa (generál Wincze).

Československá exilová vláda a její vztah k Podkarpatské Rusi

Prozatímní československé státní zřízení bylo ustaveno v Londýně v červenci 1940³³². Skládalo se z institutu prezidenta (Edvard Beneš), vlády a Státní rady (mezi jejími 40 členy byl i rusínský zástupce – Pavel Cibere). Hlavním cílem československé exilové vlády byla obnova tzv. předmnichovských hranic, tj. hranic platných před 29. zářím 1938, dle nichž spadalo území Podkarpatské Rusi k Československu.

V červenci 1941³³³ došlo k uzavření mezinárodní smlouvy mezi československou exilovou vládou a Sovětským svazem a tímto došlo k obnově vzájemných vztahů. Beneš při podpisu vyjádřil jasné stanovisko o obnově předmnichovských hranic,

³²⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 233.

³²⁹ Tamtéž, strana 187.

³³⁰ Tamtéž, strana 189.

³³¹ Tamtéž, strana 187.

³³² POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 153.

³³³ Tamtéž, strana 153.

příčemž toto bylo ze strany sovětského velvyslance v Londýně Majského pochopeno a akceptováno, ale Beneš již tehdy (osudově) dodal, že *Podkarpatská Rus může patřit jenom nám, nebo Rusku*³³⁴.

V rámci obnovených československo-sovětských vztahů došlo také k významnému zformování československé vojenské jednotky, která bude pod patronátem sovětské armády bojovat a která se bude skládat z československých občanů nacházejících se na území Sovětského svazu. V mnohých případech se jednalo o Rusíny, kteří po březnových událostech roku 1939 (okupace oblasti maďarskou armádou) naivně utíkali přes hranice do Sovětského svazu. Za hranicemi byli odchyceni a rychle odsouzeni k nuceným pracím v sovětských pracovních táborech (notoricky známých pod přívlastkem *gulag*). Poprvé byl československý armádní sbor nasazen v bojích o Sokolovo v březnu 1943³³⁵.

Dne 12. prosince 1943³³⁶ došlo k uzavření další československo-sovětské mezinárodní smlouvy *o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci*. I v tento moment zůstávalo sovětské stanovisko neměnné, tedy že obnova předmnichovských hranic je i cílem její politiky. K obratu tohoto názoru došlo až později.

Období sovětské

V roce 1944 se území Podkarpatské Rusi dostalo příchodem sovětské armády *de facto* pod nadvládu Sovětského svazu (*de iure* až v roce 1945). Sovětští vojáci dorazili na podzim a 27. října 1944³³⁷ byla celá oblast osvobozena. Hned o den později dorazila československá delegace v čele s ministrem Františkem Němcem (1898-1963)³³⁸ a generálem Antonínem Hasalem (1883-1960)³³⁹, sídlem československé správy se stal Chust. Od prvních dnů docházelo ke konfliktům mezi československou a sovětskou vojenskou správou.

Dne 26. listopadu 1945³⁴⁰ se uskutečnil sjezd národních výborů Zakarpatské Ukrajiny v Mukačevu. Na jeho půdě byl též schválen manifest o připojení oblasti

³³⁴ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 153.

³³⁵ Tamtéž, strana 154.

³³⁶ Tamtéž, strana 153.

³³⁷ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 201.

³³⁸ Tamtéž, strana 231.

³³⁹ Tamtéž, strana 229.

³⁴⁰ Tamtéž, strana 202.

k Ukrajinské sovětské socialistické republice, která byla součástí Sovětského svazu. Problematickou ale byla záležitost legitimacy celého sjezdu. V jeho průběhu se dále utvořila tzv. *Národní rada Zakarpatské Ukrajiny* a jejím předsedou byl zvolen Ivan Turjanica (1901-1955)³⁴¹, který se jen pár dní před sjezdem stal prvním tajemníkem (vedoucím představitelem) nově vzniklé Komunistické strany Zakarpatské Ukrajiny.

Po sjezdu následovala hromadná podpisová akce, během níž se získávaly podpisy pro připojení oblasti k Sovětskému svazu. Zarážející (a na celou problematiku legitimacy sjezdu poukazující) je však výrazná četnost podpisů maďarských příslušníků, jejichž zájmy se přirozeně se sovětskou budoucností na první pohled rozcházel. Celý sjezd i následující podpisová akce tak budily dojem falšování a nepravosti. Podle Němce byly ale zdánlivě jednoznačné výsledky podpisové akce zmanipulovány a reálně odhadoval Němec rozvržení názorů ve společnosti tak, že třetina obyvatelstva smýšlí pro připojení se k Sovětskému svazu, třetina pro Československo a třetině je její budoucnost lhostejná³⁴².

Na přelomu listopadu a prosince 1944 vyzval Turjanica československé a německé politické zástupce k odchodu z oblasti. Němec pak skutečně odcestoval, ačkoliv cílem jeho cesty byla jednání v Moskvě. Československou správu v Chustě i nadále řídil generál Hasal.

V Moskvě se jednání vedla zejména mezi československým velvyslancem v Moskvě Zdeňkem Fierlingerem (1891-1976)³⁴³ a Němcem, na straně sovětské stáli A.J. Vyšinskij (1883-1954)³⁴⁴ a V.M. Molotov (1890-1985)³⁴⁵. Stanovisko československých zástupců bylo jednoznačné – nechť situace v oblasti Podkarpatské Rusi zůstane totožná a vyřeší se až po konci války v rámci mírových konferencí. Českoslovenští představitelé také zpochybňovali legitimitu mukačevského sjezdu, kterého se účastnili delegáti nikým nevolených národních výborů. Sovětský pohled byl pochopitelně diametrálně odlišný – jejich zájmem byl zisk oblasti, a tudíž se vyslovovali ve smyslu, že nemohou jít proti vůli

³⁴¹ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 233.

³⁴² ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 260.

³⁴³ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 228.

³⁴⁴ Tamtéž, strana 233.

³⁴⁵ Tamtéž, strana 231.

obyvatelstva, které svůj postoj dle jejich názoru jasně vyjádřilo v rámci mukačevského sjezdu a následné podpisové akce. Diskuse s obdobnými argumenty i výsledkem pak proběhla i na úrovni nejvyšších státních představitelů, tedy mezi Benešem a Stalinem v průběhu ledna 1945³⁴⁶. V průběhu března 1945³⁴⁷ pak Beneš osobně i písemně stvrdil souhlas s tím, že bude oblast *Zakarpatské Ukrajiny* postoupena ve prospěch Sovětského svazu.

Dne 14. ledna 1945³⁴⁸ byla československá mise (v čele s Hasalem) obsazena milicí. Později také došlo k jejich přesunu na území Slovenska.

K formálnímu uzavření smlouvy o postoupení Podkarpatské Rusi ve prospěch Sovětského svazu pak došlo v Moskvě 29. června 1945³⁴⁹. Své podpisy na ni připojili Molotov, Fierlinger a státní tajemník ministerstva zahraničí V. Clementis (1902-1952)³⁵⁰. Jak vidno, celá záležitost budoucnosti Podkarpatské Rusi byla řešena na poli nerusínském, tedy mezi představiteli československého a sovětského státu. Nepřítomnost představitelů rusínské politiky během takto zásadní události jejich moderní historie tak může smutně připomínat události spojené s mnichovskou dohodou *o nás – bez nás*, ačkoliv tento příměr není naprosto přesný. Smlouva upravovala mj. ustavení rozhraničovací komise nebo záležitosti týkající se státního občanství (právo optovat pro československé občanství Čechy jinak spadajícími k sovětskému státnímu občanství a naopak).

V srpnu 1945³⁵¹ vydal Beneš dekret č. 60 o přípravě realizace smlouvy o Zakarpatské Ukrajině. Tímto dekretem udělil plnou moc vládě k přípravě její realizace a také k úpravě výkonu opce pro československé státní občanství. Rozsah opce byl rozšířen a do Československa se mohli vrátit i příslušníci československého armádního sboru (bojujícího v průběhu války v rámci sovětské armády) se svými rodinami. Záležitosti opce blíže řešila druhá opční dohoda

³⁴⁶ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 206.

³⁴⁷ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 163.

³⁴⁸ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 205.

³⁴⁹ Tamtéž, strana 209.

³⁵⁰ Tamtéž, strana 228.

³⁵¹ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2. Strana 262.

uzavřená v Moskvě dne 10. července 1946³⁵². Opční lhůta byla nakonec prodloužena až do 1. března 1946³⁵³.

Na půdě Prozatímního Národního shromáždění došlo dne 22. listopadu 1945³⁵⁴ k přijetí zákona o Zakarpatské Ukrajině a úpravě státních hranic se SSSR. K ratifikaci smlouvy došlo pak 6. ledna 1946³⁵⁵.

Uzavření smlouvy a postoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu však bylo ve zcela evidentním rozporu s československou ústavou z roku 1920. Podle jejího ustanovení § 3 odst. 1 bylo totiž možné měnit hranice republiky *jen ústavním zákonem*. Z výše uvedeného však vyplývá, že smlouva byla přijata bez ohledu na tento fakt a byla tudíž protiústavní. Prozatímní Národní shromáždění nevzešlo z řádných voleb, a tudíž měla být smlouva přijímána v rámci řádného legislativního procesu až po ustavení řádně zvoleného *ústavodárného shromáždění*. Jako jeden z mála tento právní argument celé záležitosti vnímal a prosazoval Jan Šrámek (1870-1956)³⁵⁶.

Smlouva také výslovně stanovila, že *Zakarpatská Ukrajina, která na základě dohody z 10. září 1919 uzavřené v Saint-Germain en Laye byla přiřazena jako autonomní jednotka k Československé republice se opět sjednocuje ve shodě s přáním obyvatelstva Zakarpatské Ukrajiny a na základě přátelské dohody obou vysokých smluvních stran se svou odvěkou vlastní, Ukrajinou, a připojuje se k Ukrajinské sovětské socialistické republice*³⁵⁷. I přes vylíčený komplikovaný historický vývoj oblasti Uherské, potažmo Podkarpatské, Rusi je zcela jednoznačným faktem, že toto území nikdy nebylo v jakémkoliv sebemenší státní spojitosti s Ukrajinou, byť některé tzv. ukrajínofilsky smýšlející části rusínské inteligence viděli v této variantě tu nejschůdnější možnost pro budoucnost. Nicméně červnová smlouva v žádném případě nevycházela z reálných skutečností. Podkarpatská Rus nikdy nebyla součástí jakéhokoliv ukrajinského státního celku.

³⁵² RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 209.

³⁵³ Tamtéž, strana 211.

³⁵⁴ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 165.

³⁵⁵ ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-754-2. Strana 262.

³⁵⁶ RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0. Strana 233.

³⁵⁷ HOŘEC, Jaromír. *Podkarpatská Rus – země neznámá*. Jinočany: H & H, 1994. ISBN 80-85787-51-2. Strana 54.

O poměru mezi realitou a zmiňovanou *shodou s přáním obyvatelstva Zakarpatské Ukrajiny*, jíž se zřejmě naráží na provedenou podpisovou akci po listopadovém sjezdu národních výborů v Mukačevu, lze také značně polemizovat.

Oblast Podkarpatské Rusi zůstala pevnou součástí Sovětského svazu až do roku 1991³⁵⁸. Od tohoto roku patří Ukrajině.

³⁵⁸ POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9. Strana 172.

Závěr

Podkarpatská Rus má velmi komplikovanou historii, která byla ovlivněna zejména rozmanitostí zde žijící populace. Ve zkratce řečeno, na příliš malém prostoru žilo příliš mnoho různých národnostních, náboženských či názorových skupin. Od konce 10. století byla oblast součástí uherské říše a tak tomu v zásadě zůstalo až do první světové války (1914), ačkoliv v průběhu celé této doby existovala jistá období, kdy spadala tehdejší Uherská Rus i pod jiné státní celky (např. mezi lety 1526-1696).

První světová válka přinesla svobody pro mnoho středoevropských národů (Češi, Slováci atp.). Všechny tyto národy byly doposud součástí Rakouska-Uherska a teprve po válce nabyly opět svou ztracenou svobodu. Obdobným národem byli Rusíni, obývají oblast Uherské Rusi, ačkoliv nedostali svůj vlastní stát. V rámci Pařížské mírové konference bylo rozhodnuto o připojení oblasti k Československu. K aktu došlo v rámci tzv. saint-germainské mírové smlouvy podepsané 10. září 1919. Tomuto rozhodnutí předcházela také aktivita amerických Rusínů, početné rusínské emigrace ve Spojených státech amerických, a jejich přední představitel, Grigorij Žatkovič (1886-1967). Právě mezi americkými Rusíny došlo poprvé k vyslovení cíle o připojení se k Československu. Později se k tomuto přidala také strana rusínského domácího odboje. Finální stanovisko spojených (a vzhledem ke zmíněné diverzitě značně roztržštěných) národních rad bylo vysloveno v květnu 1919.

Období první republiky bývá popisováno mnoha superlativy. Z pohledu Podkarpatské Rusi lze z pohledu hodnocení na toto pohlížet ze dvou stran. Zaprvé je potřeba sdělit, že životní úroveň obyvatelstva šla po roce 1919 raketově vzhůru. To sice bylo částečně dáno dobou a poválečným vývojem, ale neméně podíl na tom měl i přístup mladého československého státu. Ten významným způsobem investoval do rozvoje zaostalé oblasti a záhy dorazily četné úspěchy mj. v oblastech průmyslu, školství či dopravní sítě. Za zmínku stojí zejména podpora vzdělání a gramotnosti, které lze vyjádřit např. počtem dětí, které vůbec nechodily do školy v roce 1918 (26 000) a v roce 1933 (3 000).

Situace však nebyla jen růžová. Primárním důvodem nespokojenosti rusínské strany bylo zejména neprovedení autonomie, k němuž se Československo zavázalo podpisem saint-germainské smlouvy. Záležitost byla mnohokrát řešena i na půdě *Společnosti národů* a Československo ze sporů vždy odešlo vítězně. Podle

dostupných informací a stanovisek vícera stran byla situace na rusínské straně hluboce nepřipravená a hlavním důvodem neprovedení pak byla zaostalost obyvatelstva a obavy ze snah o odtržení nevzdělaného obyvatelstva k Maďarsku.

Autonomie ale nakonec byla Podkarpatské Rusi přece jen dána. Neužila si ji však příliš dlouho. Došlo k tomu v listopadu 1938, tedy jen krátce po akceptování mnichovské dohody, kterou Československo ztratilo významnou část svého území. Rusíni v té chvíli využili silného mezinárodního tlaku, který na mladém státě ležel, a podařilo se jim docílit svého dlouhodobého cíle. V březnu 1939 pak byla vyhlášena po slovenském vzoru nezávislá a samostatná Karpatská Ukrajina. Období této samostatnosti však trvalo jen krátký čas, než dorazila o pár dní později maďarská armáda.

Pod maďarskou správou byla oblast až do října 1944, kdy byla osvobozena sovětskou armádou. Tím také započal poslední boj o toto území. Záhy byl uspořádán podivný sjezd nikým nevolených výborů, po němž následovala podpisová akce a z těchto pak vyplynula touha rusínského obyvatelstva připojit se k Ukrajině, respektive Sovětskému svazu. Smlouva mezi Československem a Sovětským svazem pak byla uzavřena v červnu 1945 a bylo jí postoupeno území Podkarpatské Rusi ve prospěch Sovětského svazu. Jeho součástí pak oblast zůstala až do roku 1991 a dnes je součástí Ukrajiny.

Summary

Carpathian Ruthenia has a complicated history which was influenced by the diversity of the living population. Too many groups of people live there with different nations, religion, language and opinions on a very small space. Since the end of the 10th century Carpathian Ruthenia was a part of Hungarian kingdom. It was like that for the whole time before the World War I (1914), even though there were also some short times when the land belonged to another kingdom (like for example during 1526-1696).

World War I brought freedom to many nations from central Europe (e.g. Czechs, Slovaks, Croats etc.). All of these nations were a part of Austria-Hungary and the war gave them their own free state after a long time. One of these nations was called Ruthenians. They lived mostly in the area of Carpathian Ruthenia. On the other hand, there was also quite a large number of Ruthenians who lived in the USA. As soon as the war ended, the so called Paris Peace Conference started. Its purpose was to find the new post-war organisation of Europe. Ruthenians did not receive their own state – their land became the part of the new Czechoslovakia republic according to the Treaty of Saint-Germain-en-Laye from 1919, September 10th. This decision was made during the Conference and it was mostly influenced by the American Ruthenians and their leader, Grigorij Žatkovič (1886-1967). Meanwhile, new political groups were founded even in the area of Carpathian Ruthenia. Some of their leaders played very important roles in the years to come (Kločurak, Vološin, Beskid).

The most important question, which was discussed between Czechs and Ruthenians, was the question of autonomy. Czechoslovakia was bounded to provide autonomy to Carpathian Ruthenia according to the Treaty of Saint-Germain-en-Laye but they waited for a long time. In the end, they provided autonomy in November 1938 in the time of high international pressure. This conflict was brought up to the *League of Nations* many times during 20s and 30s. Czechoslovakia has never lost any of these cases.

The period of 1918-1939, when Carpathian Ruthenia belonged to Czechoslovakia, was very successful for the area. Even though they did not have autonomy, the area was becoming better in many other ways like agriculture, education or economy. I can demonstrate this on one very simple example. We can compare the number of children who did not attend school at all in 1918 and 1933. There were around

26 000 of these children in 1918 but only around 3 000 in 1933. This example shows that only during 14 years it was possible for the area to get clearly good results in the area of education.

After the Munich Agreement (September 1938), when Czechoslovakia was forced to give up some parts of its territory, Ruthenians took their chance and were given the full autonomy in November 1938. Although, they did not enjoy it for a very long time. In March 1939 they announced independence (based on Slovaks) but only a few days later they were occupied by Hungarian army.

The area was freed from war by the Soviet army in October 1944. Then became the last fight of this land. The Soviets started their propaganda and based on a not legitimate conference and an obviously bribed plebiscite they claimed the right over Carpathian Ruthenia. The agreement between Czechoslovakia and Soviet Union about the referral of Carpathian Ruthenia was signed in June 1945. Carpathian Ruthenia was a part of Soviet Union until 1991 and it lies in Ukraine now.

Seznam použité literatury

1) Monografie

BENEŠ, Edvard. *Podkarpatsko a jeho vztah k Československu*. 2. vyd. Praha: Česká expedice, 1996. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-37-6.

KROFTA, Kamil. *Podkarpatská Rus a Československo*. 2. nezm. vyd. Praha: Česká expedice, 1995. Podkarpatská Rus. ISBN 80-85281-13-9.

PEJŠA, Robert. *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922: právní a politicko-společenské aspekty připojení Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-6.

PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1639-1.

POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-237-6.

POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států. ISBN 80-7277-261-9

RYCHLÍK, Jan a Magdaléna RYCHLÍKOVÁ. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1946*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-556-0.

ŠVORC, Peter. *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN isbn978-80-7106-754-2.

2) Články

RYCHLÍK, Jan. Ukrajinci nebo Rusíni? In: *www.aktualne.cz*. 2019, 15.12.2019.

3) Prameny

Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového

Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., Ústavní listina Československé republiky

Ústavní zákon č. 122/1920 Sb. z. a n., jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé

Zákon č. 126/1920 Sb. z. a n., o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé

Zákon č. 508/1921 Sb. z. a n., smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919

Zákon č. 122/1926 Sb. z. a n., o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných případně recipovaných

Zákon č. 125/1927 Sb. z. a n., o organizaci politické správy

Zákon č. 172/1937 Sb. z. a n., o prozatímní úpravě právního postavení guvernéra Podkarpatské Rusi a souvisejících opatřeních organizačních

Ústavní zákon č. 328/1938 Sb. z. a n., o autonomii Podkarpatské Rusi

4) Elektronické zdroje

https://en.wikipedia.org/wiki/Zakarpattia_Oblast

https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06042201/0_0_3_pg_23.html

https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06042201/0_0_3_pg_22.html

<https://web.archive.org/web/20111217151026/http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>

<https://web.archive.org/web/20111217151026/http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>

http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/nationality_population/nationality_population/select_55?box=5.5W&rz=1_1&rz_b=2_1&k_t=00&botton=cens_db